

**OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE KONYA'DA HALICILIK VE KONYA HALI - KİLİM
SERGİSİ***

Dr. Emrah YILMAZ**

ÖZ

Halı üretimi Osmanlı coğrafyasında kuşkusuz önemli bir yere sahipti ve Osmanlı coğrafyasında halıcılık merkezi olarak Anadolu'nun bariz bir üstünlüğü söz konusuydu ki Konya ve çevresi de bu önemli üretim merkezlerinden biriydi. Konya'da halı dokuma kültürünün geçmişi Selçuklu dönemine kadar uzanmakla beraber 19. yüzyılın son on yıllarından itibaren ticari halıcılık önemli bir gelişme göstermiştir. Araştırmamızda öncelikle ticari halıcılığın 1890'larda Konya ve çevresinde gösterdiği gelişmeyi açıkladıktan sonra 20. yüzyılın ilk yıllarında Konya merkez sancağı, Sille, Akşehir ve Bermende gibi mahallerdeki halı üretim süreci incelenmiştir. Halı üretim yapısı ve üretim örüntüleri incelenirken ayrıca 1914 yılına kadar sayıları on binleri bulan halı dokuma işçilerinin işçi ücretleri ve çalışma koşulları da incelenmiştir. İşçi ücretleri ile çalışma koşullarının bölgeler arası niteliklerini anlamak adına Anadolu'daki diğer halı üretim merkezleriyle karşılaştırma yoluna gidilmiştir. Konya ve çevresinde halı üretimi 20. yüzyılın ilk yıllarında gelişme gösterirken bu gelişmeye paralel olarak 1908 yılından sonra hem tezgâh sayıları hem de işçi sayısında gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Konya, Sille, Akşehir ve Akşehir kırsalında gelişme gösteren ticari halıcılıkta The Oriental Carpet Manufacturers Limited [OCM] veya diğer bir isimle Şark Halı Kumpanyası'nın önemli bir etkisi olmuştur. OCM, 1908 yılından sonra eve iş verme sistemi çerçevesinde parça başı iş yaptırarak üretimi devam ettirmiş ve bu nokta da Konya ve çevresi şirket için önemli bir üretim alanı haline gelmiştir. Konya'daki halıcılık faaliyetlerinin yanında araştırmamızda ayrıca 1901 yılında Konya'da açılan Konya halı ve kilim sergisi incelenmiştir. 20. yüzyılın hemen başında organize edilen bu sergi Konya ve çevresinde dokuma kültürünün çeşitlilik ve zenginliğini göstermesi açısından önemli olmakla beraber yerel üretimi teşvik etmek ve geliştirmek adına başta Konya valisi Avlonyalı Ferid Paşa olmak üzere yerel yöneticilerin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Anadolu coğrafyasında 20. yüzyılın başında ilk defa Konya'da açılan halı ve kilim sergisi, hazırlık safhası, düzenlenmesi ve dereceye giren dokuma ürünlerinin ödüllendirilmesi ve serginin etkileri açısından incelenmiş ve bu açıdan hem bölge için hem de Osmanlı İmparatorluğu için önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Halıcılık, İşçi, Ferid Paşa, Sergi

CARPET – MAKING IN KONYA IN THE LAST PERIOD OF OTTOMAN'S AND KONYA

CARPET - RUG EXHIBITION

ABSTRACT

Carpet production undoubtedly had an important place in Ottoman geography and there was an obvious superiority of Anatolia as a carpet business center in Ottoman geography, and Konya and its surroundings were one of these important production centers. Although the history of carpet weaving culture in Konya dates back to the Seljuk period, commercial carpet business has shown an important development since the last decades of the 19th century. In

* Bu araştırma, 1 – 4 Eylül 2016 tarihleri arasında Roma'da düzenlenen XI. European Conference on Social and Behavioral Sciences adlı konferansta sunulan "Development and Promotion of Carpet – Making in Konya: The First Carpet – Rug Exhibition Dated 1901" başlıklı bildirinin genişletilmiş ve yeniden gözden geçirilmiş halidir.

**Siirt Üniversitesi, Fen–Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, emrah.yilmaz09@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-5955-8277

our research, first of all, after explaining the development of commercial carpet business in Konya and its surroundings in the 1890s, the carpet production process in the places such as Konya central banner, Sille, Akşehir and Bermende in the first years of the 20th century was examined. While examining the carpet production structure and production patterns, the workers' wages and working conditions of carpet weaving workers, who had reached tens of thousands until 1914, were also examined. In order to understand the inter-regional characteristics of labor wages and working conditions, a comparison was made with other carpet production centers in Anatolia. While carpet production in Konya and its surroundings developed in the first years of the 20th century, in parallel with this development, there was a noticeable increase in both the number of looms and the number of workers after 1908. The Oriental Carpet Manufacturers Limited [OCM], also known as the Şark Halı Kumpanyası, has had a significant impact on commercial carpeting, which is developing in the rural areas of Konya, Sille, Akşehir and Akşehir's surrounding. After 1908, OCM continued its production by having piecework within the framework of the home employment system, and this point Konya and its surroundings has become an important production area for the OCM. In addition to carpeting activities in Konya, Konya carpet and rug exhibition opened in 1901 in Konya was also examined in our research. Organized just at the beginning of the 20th century, this exhibition is important in terms of showing the diversity and richness of weaving culture in Konya and its surroundings, but it was carried out with the contributions of local administrators, especially the governor of Konya, Avlonyalı Ferid Pasha, in order to encourage and advance local production. The carpet and rug exhibition, which was opened in Konya for the first time at the beginning of the 20th century in Anatolia, was examined in terms of the preparation phase, arrangement and rewarding of woven products and the effects of the exhibition. In this respect, its importance for both the region and the Ottoman Empire was tried to be revealed.

Keywords: Konya, Carpet business, Worker, Ferid Pasha, Exhibition

Giriş

Dokumacılık insanoğlunun bildiği en eski zanaatlardan biri olmakla beraber dünya tekstil tarihinde yaklaşık olarak 3.500 yıldır özelliklerini ve günümüze kadar önemini koruyarak gelebilmiş tek mamul ürünler el dokumalarıdır. İlk üretilen dokumalar – ki muhtemelen önce bunların en ilkeli keçe keşfedilmiştir – daha çok insanların yaygı, örtü ve süsleme gereksinimlerini karşılamak amacıyla meydana getirilmişken daha sonraları değerli bir sanat eseri olarak saray ve mabetleri süslemiş, ressamın tablolarında işlenen önemli birer tasvir haline gelmişlerdir (Aytaç 1999: 1 – 2; Deniz 2000: 5 – 6). İnsanlık tarihinde önemli bir yeri olan dokumacılık ve halıcılığın gelişmesi için çeşitli faktörlerin önemli rol oynadığı ifade edilmelidir. Bu noktada halıcılığın gelişip yaygınlaşması için küçükbaş hayvancılığın gelişmiş olması ve Orta Kuşak iklim özelliklerinin görülmesi gerekir. Bu anlamda Türk topluluklarında halıcılığın gelişmiş bir ekonomik alan olduğu söylenebilir. Konar – göçer bir hayat tarzına sahip olan bu topluluklarda yaylacılık faaliyetleri ile yün üretimi önemli bir gelişme göstermiştir (Ögel 1991: 143 – 147). Orta Asya'dan göç eden Türk aşiretlerinin Anadolu'nun farklı mahallerine göç etmeleri Anadolu'da dokumacılığın gelişmesini sağlamış bununla beraber aynı motiflerin (yanış) birçok farklı bölgede görülmesine de neden olmuştur. Anadolu coğrafyasında bu kadar önemli bir yere sahip olan dokumacılık sanatının, bu coğrafyada yaşayan halklar için bir halk sanatı niteliği kazandığı belirtilmiştir (Ayata 1987: 38; Aytaç 2013: 6). Araştırmamıza konu olan Konya bölgesindeki dokumacılık sanatı ve halı üretimi de Anadolu Selçuklu Devleti'ne uzanan tarihi bir geçmişe sahiptir. Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapmış Konya'da Alâeddin Camii'ndeki halılar

Anadolu Selçuklu sanatının en önemli ürünleri olarak dikkat çekmektedir. 1905 yılında Alâeddin Camii'nde bulunan bu halıların camiinin genişletildiği 1221 yılından sonra Sultan Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılıp, daha sonra onun sağlığında Alâeddin Camii'ne vakfedilmiş olmaları muhtemeldir. Geniş bir mekânı kaplayacak şekilde ve 5 - 6 m. uzunluğunda dokunan Selçuklu sanatının bu en abidevi ürünlerinde koyu ve açık olarak mavi ve kırmızı renkler hâkimken iki ton halinde yeşil renk de görülmektedir (Aslanapa 1987: 13 – 14; Aytaç 2013: 11 – 17). Selçuklu sanatının bu önemli halı örnekleri geometrik olmakla birlikte aynı motifler kaydırmalı eksenler halinde sıralanmış olup geniş ölçüdeki zemine göre küçük şekillerden meydana gelmiştir. Pek ince olmayan düğüm sıklığı m² de 80 ile 100 bin arasında değişmektedir. Bu halıların niteliği ve ebatları düşünüldüğünde bu halıları üretecek büyük tezgâhların ve görece büyük imalathanelerin olması gerekir. Dönemin ulaşım imkânları ile imalat koşulları düşünüldüğünde bu halıların Konya'da dokunduğu söylenebilir (Aslanapa 1987: 14). Konya'da Anadolu Selçuklulardan günümüze dokumacılık ve halıcılıktan bahsederken dokumacılık ve halıcılık geleneği ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise Konya merkezinde Döşemealtı, Milas, Kula vb. yörelerde olduğu gibi klasikleşmiş ve Konya yöresiyle anılan salt bir dokuma anlayışının bulunmamasıdır. Konya'nın geniş coğrafyası göz önüne alındığında Anadolu Selçuklulardan günümüze bir değil birden çok yöresinde mahallî özellikleri ile devam etmiş ve etmekte olan bir dokuma kültürü olduğu söylenebilir. Bu noktada Türk Standartları Enstitüsü'nün de onayladığı 40×50 Lâdik ile 40×40 İnce Anadolu Konya kaliteleri dışında salt Konya halısı şeklinde bir tanımlama ve kalite bulunmaması yukarıdaki görüşümüzü desteklemektedir (Aytaç 2002: 305 – 306). Anadolu Selçuklulardan sonra özellikle XVI-XVII. yüzyıl Osmanlı Konya'sında halıcılık yine yoğun bir üretim şekli olarak devam etmiştir. 30×30, 28×32 gibi orta kalite düğüm sıklığında yapılmış olan bu halılar, bitkisel motiflerin geometrik halinin ve sekiz köşeli yıldız, koçboynuzu gibi motiflerin kompozisyonlaştırıldığı örnekler olarak bugün birçok müzede koruma altına alınmıştır (Aytaç 2002: 306). Konya'da Anadolu Selçuklulardan Osmanlı'ya değin halıcılığın geçirdiği tarihsel süreçle ilgili genel bilgi verdikten sonra halıcılığın önemli bir gelişme kaydettiği ve bununla birlikte değişime uğradığı 19. yüzyılın son on yıllarındaki ve 20. yüzyılın başındaki gelişmelere bakabiliriz.

1. Konya'da Halı Üretimi ve Halı Üretim Örüntüleri (19. Yüzyıl Sonu, 20. Yüzyıl Başı)

Halı üretimi, Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir ekonomik aktivite olarak uzun yıllar devam etmiş ve önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Bununla birlikte, Şark Halıları olarak da bilinen Osmanlı halıları, 19. yüzyılın sonlarından itibaren yapısal bir değişim geçirmiş ve seri yoğun (kitle) üretim şeklinde imal edilmeye başlanmışlardır (Quataert 1999: 239 – 242). Osmanlı coğrafyasında halıcılık merkezi olarak Anadolu'nun bariz bir üstünlüğü söz konusuydu ve 19. yüzyılın ilk yarısında belli merkezlerde toplanan halı üretiminin, yüzyılın sonuna doğru bu merkezlerden Batı, Orta ve Doğu Anadolu'da bulunan yüzlerce yerleşim birimine dağıldığı anlaşılmaktadır (Quataert 1999: 241 vd). Halıcılığın Orta Anadolu'daki önemli merkezlerinden biri de – Sivas ile birlikte – Konya'ydı. Konya'daki halı üretimi, 1890'lardan itibaren merkezileşme eğilimi göstermeye diğer bir ifadeyle atölye tarzı üretim şeklini almaya başlamıştır. Bu noktada Felemenk tebaasından olup Konya'da İngiliz konsolos vekili olarak görev yapan Arthur

D. Keun'un (BOA, DH. MKT, 2176/27, H. 28.10. 1316), önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Keun'un Konya'ya yakın bir mahalde bulunan Sille'de halı atölyesi kurarak halı üretimini merkezileştirip yaygınlaştırması Konya'daki halıcılığın 19. yüzyılın son on yıllarından itibaren farklı bir nitelik taşıdığını göstermektedir (Revue Commerciale du Levant, Bulletin Mensuel de la Chambre de Commerce Française de Constantinople. 31 Ağustos 1897, S. 125, s. 52).¹ Konya ve çevresindeki halı üretiminde görülen bu merkezileşme eğilimi daha sonraki zamanlarda farklı yerlerde de görülmeye başlanmıştır. Bu noktada 19. yüzyılın son yıllarında Konya Vilayeti'ne bağlı Burdur, Bermende, Isparta ve Niğde gibi merkezlerde birden çok halı atölyesi kurulmuş ve halıcılık bu üretim merkezlerinde de atölye tarzı üretime geçmeye başlamıştır. Bu üretim merkezlerinde birbirinden farklı ebat ve çeşitte halılar dokunabilmekteydi (Revue Commerciale du Levant, 31 Ağustos 1897, S. 125, s. 52).

Konya ve çevresinde bulunan halı atölyelerinin 1900'lere doğru giderek daha da önem kazandıkları anlaşılmaktadır. 1900 yılına gelindiğinde İstanbul merkezli halı şirketlerinin Konya'daki halı üretim sürecine müdahil oldukları anlaşılmaktadır. Bu noktada, İstanbul merkezli N. Giustiniani halı ticaret evi Konya ve çevresindeki halı üretimiyle yakından ilgilenmeye başlamış ve üretim için gerekli olan sermayeyi sağlayarak Konya ve çevresindeki ticari halı üretimini daha farklı bir boyuta taşıma gayreti içinde olmuştur. Giustiniani şirketinin acentesi olarak görev yapan ismi geçen Arthur D. Keun'un kaliteli halı üretimi için önemli adımlar attığı ve bu teşebbüslerinin verimli sonuçlar verdiği kaydedilmektedir (Revue Commerciale du Levant, 31 Ağustos 1900, S. 161, s. 238 – 239; Yılmaz 2020: 40 vd). Keun'un bu başarılı girişimlerinin halı üretiminde üretim artışı sağladığı gibi üretimde bir tekelleşme veya diğer bir anlatımla inhisar sağladığı da görülmektedir. Konya'daki halı üretimi 1900'lerin başında artık ticari bir nitelik taşıdığından İzmirli halı tüccarları da bu önemli piyasaya ortak olmak istemiş ancak Keun'un bu bölgedeki üretimi kontrol altına alması İzmirli halı tüccarlarını rahatsız ederek Keun'un Ticaret ve Nafia Nezareti'ne şikâyet edilmesine sebep olmuştur. İzmirli tüccarların şikâyetleri, Keun'un Konya halkının önemli bir geçim kaynağı olan halıcılık gibi bir üretim alanını tekeline almasına ve bu durumdan yöre halkının zarar gördüğü görüşüne dayanmaktaydı. İzmirli halı tüccarları her ne kadar kendileri açısından birtakım haklı gerekçeler öne sürmüşlerse de tüccarların esas kaygılarının Konya'daki ticari halı üretimine müdahil olma isteği olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu noktada İzmirli halı tüccarlarının Konya'daki halı üretimine dâhil olma isteğinin Keun tarafından özellikle engellendiği söylenebilir (Ahenk, 22 Kanun-u Sâni 1314, S. 752, s. 3; Yılmaz 2020: 41 – 42).

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı üzere İstanbul merkezli halı ticaret evleri ile İzmir merkezli halı ticaret evlerinin Orta Anadolu'daki üretim için yoğun bir rekabet içinde olduklarına şahit olunmaktadır. 19. yüzyılın son yılları ile 20. yüzyılın ilk yıllarında Konya ve mülhakatındaki halı üretiminin İstanbul merkezli halı ticaret evlerinin ellerinde olduğu ve onlar tarafından yönlendirildiği söylenebilir (Ahenk, 22 Kanun-u Sâni 1314, S. 752, s. 3; Revue Commerciale du Levant, 31 Ağustos 1900, S. 161, s. 238 – 239). 1900'lerin hemen başında İstanbul merkezli Guistiniani şirketinin acentesi olarak görev

¹ Bu kaynak bundan sonraki referanslarda Revue Commerciale du Levant kısaltması ile verilecektir.

yapan Keun'un Sille nahiyesindeki halı atölyesi 100 kadar halı tezgâhına sahipti ve bu halı tezgâhlarında 100 kadın ve kayıtlarda her ne kadar genç kız olarak ifade edilmişse de 500 kadar çocuk işçi çalıştırılmaktaydı. Sille gibi oldukça küçük bir mahalde bile 600 kadar dokuma işçisinin bir araya gelerek halı üretiminde bulunması Konya ve çevresindeki halı üretim hacminin genişliği hakkında önemli bir bilgi verebilir (Konya Vilayet Salnamesi, H. 1317: 111; Yılmaz 2020: 41 – 43). Sille'deki bu üretim sürecinde sadece Keun değil aynı zamanda başka halı tüccarları da atölyeler tesis etme yoluna gitmiştir. Bu atölyelerden biri de Ağabi adındaki halı tüccarına aitti. Bu atölyede 22 halı tezgâhı bulunmakla birlikte 17'si kadın olmak üzere 94 çocuk işçi çalışmakta ve işçilerin toplam sayısı 111'i bulmaktaydı. Bu atölyedeki halı dokuma işçilerinin sayısı Keun'un atölyesindeki kadar bir sayıya ulaşamamışsa da Sille gibi küçük bir mahal için bu rakam önemlidir. Sille'deki bir diğer halı atölyesi ise yine halı tüccarlarından Ananyadi Bodosaki'ye aitti. Bu atölyede 21 halı tezgâhı bulunmakta ve bu tezgâhlarda 21'i kadın olmak üzere 72 çocuk işçi halı üretim faaliyetlerinde bulunmaktaydı. Yukarıda verilen rakamlardan da anlaşılacağı üzere 1900'lerin hemen başında Sille nahiyesinde 800'e yakın dokuma işçisi halı üretim faaliyetlerini devam ettiriyordu. Sille gibi Orta Anadolu'daki küçük bir mahalde bile 1900'lerin başında halı üretiminin bu şekilde merkezileşip yaygınlaşması ve halı üretiminin Sille gibi küçük bir mahalde 800'e yakın dokuma işçisi istihdam edebiliyor olması halı ticaret evlerinin bu bölgedeki etkinliği göstermesi açısından önemli bir örnektir. Bu gelişmelerin Konya ve çevresinde ticari halıcılığın gelişmesine ivme kazandırdığı söylenebilir (Konya Vilayet Salnamesi, H. 1317: 111 – 113; Revue Commerciale du Levant, 31 Ağustos 1900, S. 161, s. 238 – 239; Yılmaz 2020: 40 – 44).

Konya'da ticari halıcılığın ivme kazandığı bir diğer mahal de Akşehir'di. Akşehir'de ticari halıcılık Mesçiyan Biraderlerin 1899/1900 [H. 1317] yıllarında kurdukları halı atölyesinde devam etmekteydi. Mesçiyan Biraderler halı atölyesi, 20. yüzyılın ilerleyen [1910'lar] yıllarında aşağıda da ifade edileceği üzere The Oriental Carpet Manufacturers Limited [OCM]'nin halı acentesi haline gelmiş ve Akşehir'de toplam 80 kadar halı tezgâhına sahip olmuştur. Bahsedilen tezgâhlarda yarısı Müslim diğer yarısı gayrimüslim olmak üzere toplam 250 kadın dokuma işçisi çalışmaktaydı (FO, 195/2331, Barnham'dan Lowther'e, İzmir, 27 Nisan 1909; Konya Vilayet Salnamesi, H. 1332: 486 – 487; Yılmaz 2020: 41 – 43). Akşehir'de ticari halıcılığa yönelik bir diğer atölye ise 1905 – 06 [H. 1323] tarihinde kurulan Haddecian Biraderler'e ait atölyeydi. Haddecian kardeşlere ait olan bu atölye 1910'lu yıllarda önemli bir yabancı halı şirketi olan Griffitt & Co. adına halı üretimini gerçekleştiriyor yani OCM ile birlikte Griffitt gibi yabancı bir halı şirketi de Konya kırsalında halı üretim faaliyetlerini kontrol ediyordu. Haddecianlara ait atölyede 1913 yılı itibarıyla 30 halı tezgâhı bulunmaktaydı, bu tezgâhlarda 25 Müslim ve 60 gayrimüslim olmak üzere toplam 85 kadın dokuma işçisi halı üretim faaliyetlerinde bulunmaktaydı (Konya Vilayet Salnamesi, H. 1332: 486 – 487). Akşehir merkezi önemli bir halı üretim merkezi olmakla beraber Akşehir'e bağlı köylerde de halı üretimi merkezleşmiş ve halı atölyeleri tesis edilmiştir. Bu noktada, Akşehir'e bağlı Bermende köyünün halıcılıkta önemli bir konuma sahip olduğunu belirtmemiz gerekir. Bermende'de Haddecianların kontrolünde ve 1909 - 10 [H. 1327] yılında tesis edilmiş bir halı atölyesi bulunmaktaydı. Haddecianlar, bu atölyede Akşehir merkezinde olduğu gibi Griffitt adına üretim

yaparken, bu atölyenin I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce 25 halı tezgâhına sahip olduğu bilinmektedir. Elde edilen kaynaklar ışığında 1910'lu yıllarda Akşehir ile Bermende de toplam 600'ün üzerinde kadın dokuma işçisinin halı üretimiyle iştigal ettiği anlaşılmaktadır. Akşehir ve Bermende örnekleri bize, ticari amaçlı halı üretiminin Konya ve çevresinde 20. yüzyılın ilk yıllarında ve I. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte ciddi bir ticari potansiyele sahip olduğunu ve ticari halıcılığın yabancı şirketler tarafından en küçük mahallere kadar uzatıldığını göstermektedir (Konya Vilayet Salnamesi, H. 1332: 486 – 487; Yılmaz 2020: 41 – 44).

Belirtilen gelişmeler neticesinde, Akşehir'deki halı ihracatı 1910'lu yıllarda ivme kazanmış ve halı, Akşehir'in önemli bir ihraç maddesi haline gelmiştir (Annuaire Oriental 1912: C. 2, s. 1389). 20. yüzyılın ilk yıllarında Konya ve çevresinde bu gelişmeler yaşanırken ticari, ihracata yönelik üretilen halıların piyasada tutunabilmeleri için Gördes, Kula ve Uşak gibi Batı Anadolu merkezli üretim merkezlerinde üretilen halılarla rekabet etmesi gerekiyordu. Konya ve çevresinde imal edilen halılar kalite, desenlerdeki uyum ve ham madde seçimindeki özenden dolayı önemli bir avantaj sağlamışsa da işçilik ücretlerinin diğer mahallere kıyasla Konya ve mülhakâtında yüksek oluşu halı üretim maliyetlerini olumsuz etkilemiş ve aynı zamanda rekabeti zorlaştırmıştır (Revue Commerciale du Levant, 31 Ağustos 1900, S. 161, s. 238 – 239; Duckerts 1904: 118).

Konya ve çevresinde ticari halıcılık önem kazanırken vilayet genelinde konuşlanan halı atölyelerinin 1900'lerin başında ne kadar üretimde bulduklarını tespit etmek mümkün olmamakla birlikte ilgili yıllarda vilayet genelinde 20.000 m halı dokunduğu ve belirtilen üretim hacminin ticari değerinin ise yaklaşık 400.000 – 500.000 Frank civarında olduğu kaydedilmiştir (Revue Commerciale du Levant, 31 Ağustos 1900, S. 161, s. 238 – 239). Konya ve çevresindeki ticari halıcılık yurtdışından artan talep doğrultusunda ilgili yıllarda üretimde artış göstermiş ve halıcılığın ham maddesi olan yünün de halıcılığın gelişmesine paralel olarak daha fazla tüketileceği dönemin gözlemcileri tarafından dile getirilmiştir. Halı üretiminin, ham madde tüketimini ne kadar arttırdığını tespit etmek güç olsa da üretim hacminin 20. yüzyılın ilk yıllarında artış göstermiş olması dokuma işçi sayısını önemli ölçüde arttırmıştır (Revue Commerciale du Levant, 31 Ağustos 1900, S. 161, s. 238 – 239; Yılmaz 2020: 43 – 44).

Konya ve mülhakâtındaki halı üretim hacminin 20. yüzyılın ilk yıllarında artış göstermesi vilayet genelindeki halı tezgâh sayılarını da olumlu etkilemiştir. Bu noktada 1906 yılına gelindiğinde vilayet genelinde 5.000 dokuyucunun başında çalıştığı 1.200 kadar halı tezgâhının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen 1.200 kadar tezgâhta başta halı olmak üzere diğer dokuma ürünleri de üretiliyordu (Quataert 1999: 270 – 272). Konya ve çevresinin 1890'lardan başlayarak halı üretiminde uzmanlaşmaya başlaması ve İstanbul merkezli halı ticaret evlerinin Konya ve çevresindeki halı üretimini teşvik etmesi vilayette yapılan üretimi uluslararası piyasa için aranan bir yer haline getirmiştir. Görece uzun zamandır Konya ve çevresinde üretim faaliyetlerini devam ettiren İstanbul merkezli ticaret evlerinin yanında İzmirli tüccarlar da uluslararası piyasanın çok büyük olduğunun farkına vararak Konya ve çevresindeki halı üretim sürecine müdahil olmak istemişlerdir. Bu noktada, 1908 yılı itibarıyla Konya'nın da dâhil olduğu geniş bir coğrafyada halı üretim faaliyetlerinde bulunan The Oriental Carpet Manufacturers Limited [OCM] veya diğer bir ismiyle Şark Halı Kumpanyası'nın önemli

bir rol oynadığı görülmektedir. OCM, Anadolu'da uzun süredir halı üretiminde başat rol oynayan P. De Andria & Co., Habif & Polako, T. A. Spartali & Co., G. P. & J. Baker Ltd, Sydney La Fontaine ve Sykes & Co. tarafından Londra merkezli olarak 16 Aralık 1907 tarihinde kurulmuş bir İngiliz şirketi idi (Memorandum and Articles of Association of the Oriental Carpet Manufacturers Limited, 1- 8; Memorandum d'Association de la Société The Oriental Carpet Manufacturers Limited, 1 – 9).²

16 Aralık 1907 tarihi itibarıyla tüzel bir kişilik kazanan OCM, 1 Ocak 1908 tarihi itibarıyla Anadolu'daki halı üretim faaliyetlerine başlamıştır (St. Antony's College Middle East Centre Archive OCM Collection, Kutu: 11, No: 85, Notice). 1 Ocak 1908 tarihinde Anadolu coğrafyasında üretim faaliyetlerine başlayan OCM, Konya ve çevresine ayrı bir önem vermiş ve vilayet genelinde eve iş verme sistemi dâhilinde acenteler tesis ederek halı üretmiş, ürettirmiştir. Şirket her ne kadar 20. yüzyılın başında yüz ölçümü 102. 000 km² yi bulan (Konya Vilayet Salnamesi, H. 1317: 40), Konya Vilayeti'nin Isparta ve Niğde gibi mahallerinde de acenteler tesis etmişse de araştırmamızda Konya merkez ve yakın çevresindeki acenteler incelenmiştir. Bu noktada, 1909 yılı itibarıyla OCM'nin eve iş verme sistemi kapsamında halı üretiminde bulunduğu acenteleri Sille, Akşehir ve Konya merkezinde bulunmaktaydı. Akşehir'de Artin & Alexis Mesçiyan Biraderler OCM adına eve iş verme sistemi dâhilinde üretim faaliyetlerini devam ettirirken Sille'de Vayanos Kardeşler Vassas ve Stama Vayanos yine OCM'nin acentesi olarak halı üretiminde bulunuyordu. OCM'nin Sille'deki bir diğer acentesi ise Prodromos Ananiadis idi. OCM'nin Konya merkezindeki acentesi ise 1909 yılı itibarıyla Sille'de olduğu gibi yine Vayanos Kardeşler idi (FO, 195/2331, Barnham'dan Lowther'e, İzmir, 27 Nisan 1909; Yılmaz 2020: 228 – 230).

OCM, halı üretim faaliyetlerine başladığı 1 Ocak 1908 tarihinden yaklaşık 16 ay sonra - Nisan 1909 - Konya ve yakın çevresinde 4 acenteye sahipti. Bu acenteler şirket adına, eve iş verme sistemi çerçevesinde sipariş üzerine halı imal ediyorlardı. Konya ve çevresinde 1909 yılı itibarıyla 4 acenteye sahip olan OCM, aynı zamanda Anadolu coğrafyasının 15 farklı mahallinde 36 acente ile eve iş verme sistemiyle halı üretimini gerçekleştiriyordu. Adı geçen 36 acenteye işbirliği yapan halı tüccarları da göz önüne alındığında 1909 yılı itibarıyla şirket adına 42 acente ve halı tüccarının eve iş verme sistemi kapsamında üretimde bulunduğu görülmektedir (FO, 195/2331, Barnham'dan Lowther'e, İzmir, 27 Nisan 1909; Yılmaz 2020: 228 – 230).

Kurulduğu andan itibaren çok kısa bir süre içerisinde üretimi organize eden OCM, Orta Anadolu'daki halı üretimini de kontrol edebilmeyi başarabilmiştir. OCM, ilk üretim yılı olan 1908 yılında Konya, Sille, Akşehir gibi üretim merkezlerinde acenteler tesis etmiş ve bu mahallerde ürettiği, ürettirdiği halıların önemli bir kısmını şirketin İzmir'de bulunan antreposuna göndermiştir. Şirketin, Konya ve çevresindeki üretim organizasyonundaki başarısı dönemin kaynaklarında OCM'ye karşı yapılan tüm muhalefet ve direnmenin boşa çıktığı şeklinde ifadesini bulmuştur (FO, 195/2331, Barnham'dan Lowther'e, İzmir, 27 Nisan 1909; Report for the Year 1907 on the Trade

² OCM'nin kuruluş nizamnamesi olan bu kaynak İngilizce ve Fransızca olarak ayrı ayrı basılmıştır. OCM'nin kuruluş nizamnamesi de dâhil olmak üzere şirket tarihiyle ilgili önemli bir arşiv Oxford Üniversitesi St. Antony's College Middle East Centre Archive'de bulunmaktadır. Bu arşivde şirketle ilgili doküman ve belgeler Oriental Carpet Manufacturers Limited Collection ismini taşıyan seksiyonda yer almakta ve dokümanlar kutularda muhafaza edilmektedir.

of Constantinople and District, 1908: 28). OCM'nin Konya ve çevresinde halı üretimindeki hegemonyası daha sonraki yıllarda devam etmiş ve Orta Anadolu'da Sivas'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada halı üretimi şirket tarafından kontrol altına alınmıştır. Şirketin özellikle 1908 yılından sonra Konya ve Sivas'ta halı üretiminde elde ettiği hegemonya ile Orta Anadolu'daki üretimde rakipsiz bir konuma geldiği söylenebilir (Report for the Year 1907 on the Trade of Constantinople and District, 1908: 28; BOA, DH. UMVM, 75/60, H. 04.12.1336; Levant Trade Review (Haziran 1912). C. 2, S. 1, s. 90 – 92).

OCM'nin Konya ve çevresinde bu hegemonyayı kurabilmesinde eve iş verme sistemi şeklinde organize ettiği üretim yapısı ve bu amaçla tesis ettiği acentelerin önemli bir payı vardı. Örnek olarak, Akşehir'de OCM adına üretim yapan Artin ve Alexis Mesçiyan kardeşler hem 1911 yılında hem de 1912 yılında şirket için en çok üretim yapan 10 acente arasında yer almaktaydı. Mesçiyan kardeşler acentesi, 1911 yılının ilk 6 aylık zaman diliminde 8.752 Osmanlı Lirası değerinde 16. 173 m² halı üretirken 1912 yılının ilk 6 ayında ise 6. 690 Osmanlı Lirası değerinde 12. 240 m² halı üretmiştir. Akşehir'de konuşlanan Mesçiyan kardeşler acentesi örneği bile OCM'nin 1910'lu yıllarda üretimi Orta Anadolu'daki en küçük yerleşim birimine kadar götürebildiğini ve aynı şekilde halı üretimini başarılı bir şekilde organize edebildiğinin en somut örneklerinden birini oluşturmaktadır (St. Antony's College Middle East Centre Archive OCM Collection, Kutu: 3, No:10. Production des Agents & Agences de L'Interieur). Halıcılığı Orta Anadolu'daki en küçük yerleşim yerine kadar götüren OCM'nin 1912 yılı itibarıyla Konya Vilayeti'ndeki hem tezgâh sayısı ve hem de dokuma işçi sayısının önemli bir rakama ulaştığı görülmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere 1906 yılında vilayet genelinde sadece 1.200 kadar halı tezgâhı ve 5.000 dokuma işçisi bulunurken 1906'dan sadece 6 yıl sonra vilayetteki tezgâh sayısı 3 katından fazla artış göstererek 4.000'e ulaşmıştır. Bu tezgâhların büyük kısmı OCM'ye ait acenteler tarafından işletiliyor ve bu tezgâhlarda üretim yapıyordu. Yine 1906 yılında 5.000 dolaylarında olan işçi sayısı 1912 yılında 15 – 20.000 arasında değişiyordu ve bu işçilerin neredeyse tümü kadın dokuma işçileriyle çocuk işçilerden meydana geliyordu. Verilen rakamlardan da anlaşılacağı üzere bir halı tekeli haline gelen OCM, hem üretim kapasitesi, tezgâh sayısı hem de dokuma işçi sayısı bakımından belki de o zamana kadar görülmemiş bir üstünlük elde ederek halıcılık ve üretiminde 1910'lu yıllarda rakipsiz bir konuma erişebilmiştir (Levant Trade Review (Haziran 1912). C. 2, S. 1, s. 92; Yılmaz 2020: 282 vd).

OCM'nin Konya Vilayeti'ndeki rakipsizliği ile üretim yaptığı diğer bölgelerdeki hegemonyası şirkete, muazzam bir kâr marjı da bırakmıştır. Şirketin, Orta Anadolu'da 4.000 tezgâhta, 15 – 20.000 arasında işçi istihdam ettiği, ettirdiği 1912 yılındaki kâr miktarı 205.808 Sterlin'e [£] ulaşmıştı. Yine aynı yıl şirketin hissedarlarına verdiği kâr payı %20 idi. OCM'nin 1912 yılındaki kârı, üretim faaliyetlerine başladığı 1908 yılından beri en yüksek miktara ulaşmıştı. Şirketin 1910 – 1912 yılları arasında hissedarlarına 3 yıl üst üste %20 kâr payı vermesi şirketin halı üretim, ticaret ve satışından elde ettiği geliri en açık şekilde göstermektedir. OCM'nin kâr payı ile beraber halı üretim hacmi noktasında da önemli bir seviyeye geldiği anlaşılmaktadır. 1912 yılı sonlarında şirketin hem Anadolu hem de İran'daki atölye ve acentelerindeki tezgâhlarda maliyet bedeli üzerinden 91. 557 £ değerinde halı dokunmaktaydı, bu üretim değeri şirketin üretim

hacmi hakkında önemli bir ipucu vermektedir (St. Antony's College Middle East Centre Archive OCM Collection, Kutu: 1, No: 2, The Oriental Carpet Manufacturers Ltd, Ordinary General Meeting of the 27th June 1913, s. 3 – 9; balance sheet).

1912 yılı itibariyle hem Osmanlı hem de İran halıcılığında kayda değer bir gelişme gösteren ve tekelleşen OCM'nin Konya ve çevresindeki etkinliği de I. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar devam etmiş, edebilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce OCM'nin Akşehir'deki acentesi Mesçiyan kardeşlere ait atölyenin 80 halı tezgâhı bulunmaktaydı. Bu atölyede yarısı Müslim diğer yarısı Ermeni kökenli gayrimüslim olmak üzere 250 kadın dokuma işçisi çalışmaktaydı. Bu atölyede çalışan kadın dokuma işçilerinin ücretleri halı dokumacılığına yeni başlayanlar için 40 para yani diğer bir anlatımla 1 kuruş olurken; halı üretiminde uzmanlaşan yani ustalar için ve atılan düğüm sayısına göre 6 kuruşa kadar çıkabiliyordu. Mesçiyan kardeşlere ait bu atölyedeki yıllık üretim hacmi ise yaklaşık 4.500 arşinkare kadardı ve bu atölyede üretilen halılar doğrudan şirketin İzmir'de bulunan antreposuna gönderilmekteydi (Konya Vilayet Salnamesi, H. 1332: 487). OCM'nin önemli acentelerinden biri olan Mesçiyanlar, I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce [1913 – 14] Akşehir yakınlarında bulunan Bermende'de 60 kadar halı tezgâhına sahipti. OCM adına üretim yapan Mesçiyan acentesi, burada halı üretimini parça başı üretim şeklinde ve eve iş vererek yaptırmaktaydı. Parça başına ve sipariş üzerine halı imal eden bu 60 kadar tezgâhta toplam 200 kadın dokuma işçisi çalışmaktaydı. Bu işçilerin 160 kadarı bölgede yerleşik bulunan Rumlardan meydana gelirken 40 kadar Müslüman kadın da OCM adına halı dokumaktaydı. Her ne kadar işçi sayısı 200 olarak belirtilmişse de dokuma işçi sayısının mevsime göre değişiklik gösterdiğini ve işçi sayısının hasat döneminde azalırken uzun kış aylarında artış gösterdiğini ifade etmek gerekir. Bermende'de bulunan 60 kadar tezgâhta aylık üretim hacmi 290 arşinkareyi bulurken; yıllık halı üretim hacmi ise yaklaşık 3.500 arşinkare olarak gerçekleşiyordu. Bermende'de imal edilen bu halılar yurt dışına ihraç edilmek amacıyla doğrudan OCM'nin İzmir rihtiminde bulunan antreposuna gönderilmekteydi (Konya Vilayet Salnamesi, H. 1332: 487; Yılmaz 2020: 286 – 287). Bermende'de OCM ile beraber Griffitt adına da 1914'ten hemen önce Haddecianlar tarafından üretim yapıyordu. Haddecianlar, Griffitt adına halı üretimini 25 halı tezgâhında yapıyor ve bu tezgâhlarda 55 Rum ile 20 Türk kadın halı dokuma işçisi çalışıyordu. Bermende örneğinde de görüldüğü üzere 1914 öncesi dönemde yabancı halı şirketleri, Konya ve çevresinde önemli bir tezgâh ve işçi sayısına ulaşmış ve yine bu şirketler kurdukları üretim organizasyonları sayesinde - ki bunun başında eve iş verme sistemi ve halı atölyeleri gelmektedir – Batı'nın halı talebini karşılamaya çalışmışlardır (Konya Vilayet Salnamesi, H. 1332: 486 – 487). Konya ve mülhakâtındaki halı üretimi 1914 öncesi önemli bir noktaya ulaştığından bu üretimin ayrılmaz bir parçası olan işçilerin ücretleri ve çalışma koşulları hakkında da bilgi vermek yerinde olacaktır.

2. Konya'da İşçi Ücretleri ve İşçilerin Çalışma Koşulları

Konya'da halı üretiminde istihdam edilen dokuma işçilerinin ücretleri Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinde bulunan işçi ücretleriyle benzer özelliklere sahipti. Osmanlı İmparatorluğu'nda imalat sektörünün neredeyse tüm üretim alanlarında işçi ücretlerinin düşüklüğü bilinen bir olguydu. Bununla beraber, özellikle halı üretiminde çalışan dokuma işçilerinin ücretleri genel işçi ücretlerinin de altında seyredabiliyordu.

İşçi ücretlerinin özellikle halıcılıkta düşük olması ve işgücünün bu noktada ucuzluğu halıcılığın Osmanlı İmparatorluğu'nda yaygın olmasının en önemli nedenlerinden biri olarak gösteriliyordu (Report on the Trade of the Vilayets of Trebizond and Sivas for the Year 1900, 1901: 30; Report for the Year 1909 on the Trade of Smyrna, 1910: 11).

İmparatorluk sathında dokuma işçilerine verilen ücretler bölgeden bölgeye birtakım küçük farklar gösterse de benzer eğilimler taşıdığı aşağıda verilen rakamlardan anlaşılmaktadır. Halıcılığın önemli merkezlerinden biri olan Demirci'de 20. yüzyıla doğru halı dokuma işçilerine günlük 2.5 kuruş verilirken Sivas'ta 1900 yılında günlük 10 saatlik bir çalışma karşılığında işçilere 20 paradan 1 kuruşa kadar bir ücret veriliyordu. 10 saat çalışan bu işçiler günlük 4.500 – 5.000 düğüm atabiliyorlardı (Gökmen 2007: 255 – 256; Revue Commerciale du Levant, 31 Ağustos 1900, S. 161, s. 207; Report on the Trade of the Vilayets of Trebizond and Sivas for the Year 1900, 1901: 30). Demirci ve Sivas'takine benzer bir ücret politikasının Anadolu halıcılığının merkezi Uşak'ta da tecrübe edildiği anlaşılmaktadır. Uşak'ta 1900'lerin başında 1.000 tezgâhta çalışan ve sayıları 3.000'in üzerinden olan kadın halı dokuma işçilerine 30 fenik gibi düşük bir ücret veriliyordu (Lindau 1985: 166 – 167). Verilen rakamlardan anlaşılacağı üzere Anadolu'daki halı üretim merkezlerinde dokuma işçilerinin ücretleri düşük olmakla birlikte tarihsel bir sürekliliğe de sahipti ve işgücünün bu ucuzluğu halıcılığın 20. yüzyıldaki üretim hacmi ve genişlemesini de açıklar niteliktedir.

Dokuma işçilerinin Anadolu'nun farklı mahallerindeki ücretleri yukarıda ifade edildiği gibi özellikler gösterirken Konya ve mülhakatında da benzer işçi ücretlerine şahit olunmaktadır. II. Meşrutiyet öncesi dönemde Konya halıcılığı artık ticari bir nitelik taşıyan halı üretiminde çalışan kadın halı dokumacılarıyla çocuk işçilere 55 düğümüne 1 para ücret verilmekteydi. Diğer bir anlatımla vilayet genelinde bir kadın dokuma işçisi ancak 2.200 düğüm için 1 kuruş ücret alabilmekteydi. Konya ve çevresinde halı üretimiyle iştigal eden dokumacı kadınlar günlük ortalama 6.000 düğüm atabiliyorlardı bu 6.000 düğümüne karşılık yine günlük yaklaşık olarak 2 kuruş 30 para gibi bir yevmiye kazanabiliyorlardı (Report for the Year 1907 on the Trade of Constantinople and District, 1908: 28). II. Meşrutiyet öncesi dönemde, Konya'daki dokuma işçilerinin ücretleriyle Sivas'taki işçi ücretleri arasında bir paralellik söz konusudur. Sivas'ta yaş aralıkları 8 – 17 arasında değişen çocuk işçiler, günlük ortalama 10 saatlik üretim faaliyetleri sonucu ve atılan düğüm sayısına göre 10 paradan 4 kuruşa kadar değişen bir yevmiye, ücret almaktaydılar. Bu noktada hem Konya ve çevresinde hem Sivas'taki işçi ücretlerinin birbirine yakın olduğu ve bu ücret politikasının bu noktada süreklilik gösterdiği söylenebilir (Revue Commerciale du Levant, 31 Mayıs 1907, S. 242, s. 886; Yılmaz 2020: 305 – 310).

Genel hatlarıyla II. Meşrutiyet öncesi döneme kadar işçi ücretleri yukarıda ifade edildiği şekliyle düşük ve birbirine yakın iken 1908 yılında OCM'nin Orta Anadolu'da halı üretim faaliyetlerine başlaması işçi ücretlerini hem Konya ve çevresinde hem de şirketin üretimde bulunduğu diğer mahallerde ciddi bir şekilde düşürmüştür. Nitekim OCM üretim faaliyetlerine başlamadan önce halı dokuma işçileri yabancı halı şirketleri arasındaki rekabet ortamından yararlanarak iş değişikliği yapmakta ve kısmen de olsa ücretleri yükseltme şansı bulmaktaydılar; ancak OCM'nin kuruluşuyla bu durum tamamen tersi bir seyir izlemiş ve işçi ücretleri düşmüştür (Revue Commerciale du Levant, 31 Mayıs 1907, S. 242, s. 886; Yılmaz 2020: 305 vd). OCM'nin üretim

faaliyetlerine başlaması ve rekabet ortamını ortadan kaldırması işçi ücretleri konusunda geçmişteki süreci tersine çevirmekle beraber artık işçilerin OCM'nin istekleri doğrultusunda üretim yapmalarını ve dayattırılan ücretleri kabul etmelerini de beraberinde getirmiştir (Ahenk, 29 Haziran 1323, 1 Cemaziyelahir 1325, S. 3341, s. 2). Her ne kadar OCM, daha kuruluş sürecinde şirketin ilk genel müdürü olan Albert Aliotti tarafından kaleme alınan bir makalede Osmanlı işçilerini memnun edeceğini ifade etmişse de şirket tarafından daha sonraki yıllarda uygulanan ücret politikası sürecin hiç de Aliotti'nin ifade ettiği gibi geçmediğini net bir şekilde göstermektedir (Ahenk, 9 Haziran 1323, 11 Cemaziyelevvel 1325, S. 3324, s. 2; Ahenk, 29 Haziran 1323, 1 Cemaziyelahir 1325, S. 3341, s. 2; BOA, DH. MUİ, 69/9, H. 22.03.1328).

İşçi ücretlerinin düşme eğilimi 1908'den sonra daha görünür bir hâl almışsa da OCM'nin ücret politikası dokuma işçilerinin yaşam standartlarını da etkilemiştir. Bu noktada Konya merkez sancağıyla ilgili elimizde doğrudan veriler bulunmamakla beraber Akşehir, Bermende ve Isparta gibi halıcılığın gelişme gösterdiği mahallerdeki işçi ücretlerinin 1908 ve sonraki yıllarda düşüklüğü şirketin ücret politikası hakkında genel bir fikir vermektedir. Bu hususta 1908 öncesi dönemde Isparta'da halı dokuma işçilerine 40 – 45 düğümüne bir para ücret verilirken OCM'nin üretim faaliyetlerine başlamasından sonra 65 – 70 düğümüne bir para verilir olmuştur. Diğer bir ifadeyle 1908 öncesinde 1600 – 1800 düğüm için dokuma işçileri 1 kuruş ücret alırken OCM ile beraber 1908'den sonra bu 2600 – 2800 düğümüne bir kuruş olarak tenzil edilmiştir (Konya Vilayet Gazetesi, 29 Mart 1326, S. 1963, s. 2). OCM'nin, dokuma işçilerinin ücretlerini üretime başlamasından sonra düşürmesi sadece Isparta'ya özgü bir durum olarak kalmamış aynı zamanda 1914 öncesinde önemli bir halı üretim merkezi haline gelen Akşehir'de de benzer eğilimler göstermiştir. 1914'ten önce Akşehir'de Mesçiyan kardeşlere ait 80 halı tezgâhı bulunmakta ve bu atölyede 250 kadın dokuma işçisi çalışmaktaydı. Mesçiyanlara ait atölyede çalışan kadın dokuma işçilerinden yeni başlayanlara yani acemi olanlara 40 para yani 1 kuruş ücret verilirken halı üretiminde uzmanlaşan ustalar için ve atılan düğüm sayısına bağlı olarak 6 kuruşa kadar bir ücret verilmekteydi. Her ne kadar Akşehir'deki atölyede ustalar için 6 kuruşa kadar bir ücret verildiği kaydedilmişse de bunda atılan düğüm sayısının önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir. Atılan düğüm sayısı fazla olduğu için doğal olarak ücretlerde kısmi bir artış söz konusu olmuş olabilir. OCM'nin Akşehir'deki acentesi olan Mesçiyanlar tarafından uygulanan ücret politikasının benzer niteliklerinin acentenin Bermende'de bulunan ve 1914 öncesinde 60 kadar tezgâhta çalışan 200 kadar işçi için de uyguladığı söylenebilir (Konya Vilayet Salnamesi, H. 1332: 487; Yılmaz 2020: 305 vd).

OCM'nin Anadolu'da bulunan halı üretim merkezlerinde uyguladığı bu düşük ücret politikası şirketin İzmir/Mortakya'da bulunan atölyesindeki dokuma işçilerinin 21 Ağustos 1908 tarihinde greve gitmelerine sebep olmuştur. 1908 yılındaki grev dalgasına katılan bu işçilerin temel beklentileri oldukça düşük olan işçi ücretlerinin arttırılmasıydı (FO, 195/2300, Barnham'dan Lowther'e, İzmir, 21 Ağustos 1908; İttifak, 1 Şaban 1326, 15 Ağustos 1324, S. 12, s. 4). OCM'nin düşük ücret politikasının en sert şekilde uygulandığı mahallerden biri de Uşak'tı. 1910'lu yıllarda OCM adına halı üretimi yapan, 1.200 halı tezgâhının bulunduğu ve 6.000 dokuma işçisinin çalıştığı Uşak'ta bu dönemde işçilere 1 kuruş 20 para gibi bir ücret verilmekteydi ki bu da Osmanlı kayıtlarına yansıyan şekliyle aklıktan telef olmamak kadar bir ücret demektir. OCM

tarafından Uşak'ta verilen işçi ücretleri 100 düğüme 1 para şeklinde de ifade edilebilir. Uşak'taki bu günlük ücreti kazanabilmek için bir kadın dokuma işçisinin yaklaşık 6.000 düğüm atması gerekiyordu (BOA, DH. MUI, 69/9, H. 22.03. 1328; Exposition Universelle et Internationale de Bruxelles 1910, Catalogue General Officiel de la Section Ottomane, 1910: 39 – 40).

Konya ve Anadolu'nun farklı yerlerindeki halı üretim merkezlerinde üretim faaliyetlerinde bulunan dokuma işçilerinin ücretleri bölgelerarası benzer nitelikler göstermekle beraber araştırmamızda üzerinde durmamız gereken bir diğer husus ise halı dokuma işçilerinin çalışma koşullarıdır. Bu konuda, imparatorlukta çalışma koşullarının genel hatları üzerinde durulduktan sonra Konya ve çevresindeki üretimin hangi koşullar altında yapıldığı belli mahallerdeki örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır. Osmanlı imalat sektöründe çalışan işçilerin genel olarak çalışma koşullarının ibtidai düzeyde olduğu kabul edilen bir olgudur. Dokuma işçilerinin çalışma koşullarından bahsederken üzerinde durulması gereken noktalardan biri işçilerin çalıştığı süre yani yaptıkları mesaidir. Bu noktada halıcılığın Orta Anadolu'daki önemli üretim merkezlerinden biri olan Sivas'taki çalışma sürelerinin günlük 10 saatlik bir zamanı kapsadığı ve belirtilen bu 10 saatlik zaman diliminin ortalama bir süreyi ifade ettiği söylenebilir. Sivas'taki halı üretim faaliyetleri uzun yaz günlerinde daha da uzamaktaydı ki bu da günde 12 saati bulan bir çalışma süresi demekti (Revue Commerciale du Levant, 31 Ağustos 1900, S. 161, s. 207; Report on the Trade of the Vilayets of Trebizond and Sivas for the Year 1900, 1901: 30). Sivas'taki bu çalışma koşulları, II. Meşrutiyet öncesi dönemde de devam etmiş ve kadın dokuma işçilerinin çalışma süreleri 10 saatten daha az olmamıştır. 1908 öncesi dönemde kadın dokuma işçileri 10 saatten daha az çalışmamakla beraber kadın işçilerin yaş aralığı da 8 ila 17 arasında değişiyordu. Oldukça küçük yaşta olan ve çocuk işçi olarak tanımlanabilecek bu işçiler ucuz işgücünü meydana getirmekle beraber halı üretim faaliyetlerinin de ayrılmaz bir parçasını meydana getiriyordu (Revue Commerciale du Levant, 31 Mayıs 1907, S. 242, s. 886). Sivas'taki çalışma koşulları bu niteliklere sahipken Uşak'ta halı dokuyan çocuk işçi ve kadınların da benzer koşullar da üretimde buldukları bizzat dönemin gözlemcileri tarafından dile getirilmiştir. Bu gözlemcilerden biri olan Atalay, Uşak'ta halı dokuyan işçilerin çoğunun yoksul kadınlar ile orta halli aile kızlarından meydana geldiğini ifade ederek bunların yeterli gıda alamadıklarını ve çalışma mekânlarındaki sıhhi koşulların çok kötü olduğunu ve bu işçilerin yaşam kalitelerinin de fena olduğunu belirterek bu insanların kendilerine bile zaman ayıramadıklarını belirtmiştir (Atalay 1967: 69 – 70).

Sivas ve Uşak gibi iki önemli üretim merkezindeki çalışma koşulları halıcılık alanında çalışan işçilerin çalışma koşulları hakkında genel bir fikir verirken Konya ve çevresindeki üretim koşullarının da farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu hususta, Konya'daki halı tezgâhlarında çalışan genç kadınların üretim faaliyetleri sırasındaki vaziyetlerinin fena olduğu ve yine bu genç işçilerin çalıştığı mekânların sağlık açısından ciddi sorunlar teşkil ettiği, halı dokuma tezgâhlarının da sağlık açısından uygun olmadığı ve tezgâh sahiplerinin halk sağlığı için bu tezgâhları mahalli sağlık kurallarına uygun hale getirmeleri istenmiş ve bunlar yapılmadığı takdirde manen ve vicdanen bunların sorumlu oldukları belirtilmiştir (Konya Vilayet Gazetesi, 8 Nisan 1324, S. 1864, s. 2). Vilayet gazetesinin verdiği bu bilgiler ışığında Konya ve çevresinde başta

çalışılan mekân olmak üzere dokuma işçilerinin çalıştıkları tezgâhların da insan sağlığına uygun olmadığı söylenebilir.

Orta Anadolu'daki çalışma koşulları Konya Vilayeti'ne bağlı Isparta'da da oldukça insan dışıydı. Isparta'daki kadın dokumacıların nemli, rutubetli mekânlarda çalıştıkları ve bunun onların sağlığı üzerinde ciddi etkileri olduğu belirtilmiştir. Isparta'daki çalışma koşullarının fenalığı bu mahalde bir amele sandığının kurulmasını gündeme getirmiştir. Amele sandığıyla birlikte Isparta'da bulunan halı tezgâhlarının işçilerin rahat çalışmasına ve sağlığına uygun hale getirilmesi ve halı dokuma işçilerinin sağlıklı koşullar altında üretim faaliyetlerini devam ettirmeleri için gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir (Konya Vilayet Gazetesi, 29 Mart 1326, S. 1963, s. 2). Konya ve Isparta'daki örneklerden de anlaşılacağı üzere Orta Anadolu'daki üretim merkezlerinde halı üretim faaliyetlerinde bulunan dokuma işçilerinin sıhhi koşulları oldukça kötü yerlerde çalıştıkları, işçilerin halı dokudukları tezgâhların insan sağlığına ve anatomisine uygun olmadığı ve bunların neredeyse tüm üretim merkezlerinde benzer niteliklere sahip olduğunu belirtebiliriz. Çalışma mekânlarının sıhhi koşullarının yanı sıra Orta Anadolu'daki üretim merkezlerinde bulunan çocuk işçiler de üretim aşamasında ciddi sorunlar yaşamaktaydılar. Çocuk işçi istihdamının yoğun olduğu Isparta gibi merkezlerde 8 – 9 yaşlarındaki kız çocukları üretim faaliyetlerinde önemli bir rol oynamakta ve bunlar günlük 10.000 düğüm atabilmekteydiler. Günlük 10.000 düğüm atabilen bu çocuk işçiler, yoğun bir emek sömürsüyle karşı karşıya kalmışlar ve fiziksel nitelik/kapasitelerinin üzerinde çalışmak zorunda bırakılmışlardır (Jeancard 1919: 66 – 67). Konya ve mülhakâtındaki halı üretimi, işçi ücretleri ve çalışma koşulları hakkında bilgi verdikten sonra araştırmamızın ikinci bölümünü oluşturan 1901 tarihli Konya halı ve kilim sergisi üzerinde durabiliriz.

3. 1901 Tarihli Konya Halı ve Kilim Sergisi

3.1. Sergi Öncesi Girişimler ve Hazırlık Safhası

Konya ve mülhakâtında 1890'lardan sonra özellikle ticari halıcılık önemli bir ivme kazanıp 1900'lerin ilk yıllarında da yaygınlık kazanırken 4 Mayıs 1901 tarihinde Konya'da yerel üretimi teşvik ve geliştirmek amacıyla Konya halı ve kilim sergisi teşkil edilmiştir, bu sergi halıcılığın ve dokuma kültürünün Orta Anadolu'daki yaygınlığını anlamak açısından önemli bir etkinliktir ve bu açıdan değerlendirmeye alınmıştır. Yerel üretimi teşvik amacını taşıyan bu sergiyle ilgili öncelikle sergi öncesi yapılan girişimler ve serginin hazırlık safhası üzerinde durmak yararlı olacaktır. Konya'da gerçekleştirilen halı ve kilim sergisinin tertiplenip düzenlenmesinde 1898 yılında Konya'ya vali olarak atanan Avlonyalı M. Ferid Paşa'nın önemli katkıları olmuştur. Avlonyalı Ferid Paşa resmi olarak Mart 1898 ile Kasım 1902 tarihleri arasında – beş yıla yakın bir süre – Konya Vilayeti'nin başında bulunmuştur (Kırmızı 2014: 95 vd; Kırmızı 2008: 123 – 124). Paşa, göreve başladığı andan itibaren sanayiye teşvik ve geliştirmek için projeler geliştirmeye başlamıştır. Ferid Paşa'nın çalışkanlığı Avrupalı seyyahların da dikkatini çekmiş ve Avrupalı seyyahlar onu akıllı ve başında olduğu vilayetin geri kalmışlığının farkında ve bunu değiştirmeye çalışan bir yönetici olarak tasvir etmiştir (Percy 1901: 1, 32 – 34).Yukarıda da ifade edildiği üzere Ferid Paşa, Konya ve çevresindeki yerel üretimi hem teşvik etmek hem de geliştirmek için çaba göstermiştir. Paşanın, üretimi teşvik etmek ve üretimde süreklilik sağlamak istediği alanlardan biri de halıcılıktı. Ferid Paşa, Konya'da halıcılığın gelişmesi ve teşviki için ilk girişimini 28 Haziran 1899 - R. 16

Haziran 1315 - tarihinde yapmıştır. Bu tarihten itibaren gönderdiği tahriratlarda *sanayi-i dâhiliyenin teşvik ve terakkisi maksadıyla* gelecek 1900 yılı Nisan ayının yirmi birinden Mayıs sonuna kadar devam etmek üzere açılması düşünülen halı ve kilim sergisi için izin istemiştir (BOA, ŞD, 1740/5, H. 24.08. 1317).

Ferid Paşa'nın Konya'da bir halı ve kilim sergisi açılması için 1899 yılı Temmuz, Eylül ve Ekim aylarında Dâhiliye Nezareti, Ticaret ve Nafia Nezareti ile çeşitli tarihlerde yazışmalarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak Paşa'nın bu ısrarlı izin taleplerine rağmen kendisine başkent İstanbul'dan doğrudan ya da dolaylı bir cevap verilmemiştir. Ferid Paşa, nezaretlere gönderdiği bu tahriratlarda bir an evvel izin verilip gerekli düzenlemelerin ve hazırlıkların yapılması gerektiğini belirtmiş ve izin istemiştir (BOA, ŞD, 1740/5, H. 24.08. 1317). Ferid Paşa, halı ve kilim üretimini sadece Konya ve mülhakatında değil Osmanlı coğrafyasında da geliştirme ihtiyacı duyuyordu. Paşa, Hindistan'da halı imalinde görülen gelişme neticesinde Osmanlı halılarının revacına/sürümüne İngiltere'de sekte vurulduğunu belirtmiş, ayrıca Fransa, İtalya gibi ülkelerde Osmanlı halılarına ağır vergiler bindirildiğini bununla birlikte talebin devamını sağlamak için başta Konya, Isparta ve Bor gibi mahallerde olmak üzere üretilen halıların gerekirse devlet tarafından satın alınması ve bu şekilde yurt dışından halı ithalinin önlenmesi gerektiğini ayrıca devletin elçiliklerde, konsolosluklarda ihtiyaç duyduğu halı miktarını ticaret ve ziraat odalarına bildirilmesi, halı tezgâhlarının rekabetten, maddi ve manevi gazezlerden kaynaklanan zorluklardan kurtarılması için bir talimatname hazırlanmasını, halı imalinde gayret gösterenlere madalya verilmesi gibi dikkat çeken birtakım önerilerde bulunmuştur (BOA, ŞD, 1740/5, H. 24.08.1317; Kırmızı 2014: 167 – 168).

Paşa, halı üretimini teşvik etmek için ve yine üretilen halıların ne şekilde piyasada tüketileceği üzerinde dururken aynı zamanda Konya halı ve kilim sergisinin hazırlık safhasında Dersaadet'e gönderdiği tahriratlarda serginin nerede, ne şekilde yapılacağını ve sergi ile ilgili ayrıntıları da belirtmiştir. Ferid Paşa, bu noktada serginin vilayetin taht-ı nezaretinde yapılacağını ifade etmekle beraber sergiye ne tür ürünlerin katılacağını, sergide teşhir edilecek ürünlerden herhangi bir isim altında vergi alınmayacağını, sergilenen ürünlerin fotoğraf ve modellerinin alınabileceğini, sergi mahalline girmek isteyen kadın ve erkekler için ayrı günlerin tayin edildiğini, sergide dereceye giren dokuma ürünlerine verilecek mükâfatları belirten bir sergi talimatname suretini Dersaadet'e göndermiştir (BOA, BEO, 2055/154079, H. 28.01.1321). Ferid Paşa sergi talimatnamesiyle birlikte sergi giderleri hakkında da gerekli kurumlara bilgi vermiştir. Paşa, serginin 12.600 kuruşa mal olacağını, bu miktarın da belediye gelirleri ile sergi hasılatından elde edilecek gelirlere karşılanacağını ve sergi için hazineye herhangi bir maddi yardım talebinde bulunmayacağını gönderdiği yazılarda dile getirmiştir (BOA, ŞD, 1740/5, H. 24.08.1317). Serginin hazırlık aşamasında Konya Valisi Ferid Paşa'nın, halı ve kilim sergisi talimatnamesini Hicri 1317 (M. 1899) tarihli vilayet salnamesinde yayınlattığı görülmektedir. Bu teşebbüs de serginin Ferid Paşa tarafından oldukça önemsendiğini kanıtlamaktadır (BOA, BEO, 2055/154079, H. 28.01.1321; Konya Vilayet Salnamesi, H. 1317: 97 – 101; Muşmal 2007: 243, 249).

1899 yılı itibarıyla bu hazırlıklar sürerken serginin 1900 yılı içinde açılması planlanıyordu. Serginin, 6 Eylül 1900 tarihli padişah iradesiyle uygun bulunduğu, sergi hakkında hazırlanan talimatname içeriğinin uygun ve sergi masraflarının karşılanması

için bildirilen gelirlerin de makul olduğu ifade edilerek serginin açılmasına izin verilmiştir (Muşmal 2007: 242). 1900 yılında açılması düşünülen halı ve kilim sergisi bir yıl geçtikten sonra ancak 4 Mayıs 1901 – R. 21 Nisan 1317- Cumartesi günü açılabilmiştir. Serginin bir yıl gibi görece uzun bir süre açılmamasının sebebi bilinmemekle beraber serginin düzenlenmesi noktasında birtakım teknik sorunların yaşandığı akla gelmektedir.

3.2. Serginin Açılışı ve Sergilenen Ürünler

1900 yılında hazırlıkları yapılan ve önemli yazışmalara sebep olan Konya halı ve kilim sergisi 4 Mayıs 1901 Cumartesi günü Ferid Paşa, erkân-ı vilayet memurları, Rusya Devleti Konya konsolosu, Fransız konsolos vekili, meclis-i idare, sergi komisyonu, belediye meclisi azaları ve Konya İnas (kız) Mektebi öğrencileri ile çok sayıda Konyalının katılımı ile açılmıştır. Konya halı ve kilim sergisi cumartesi günü saat dört sularında Sivas halı fabrikatörü Mircan Efendi'nin yaptığı konuşmadan ve belediye mızıkasının verdiği bir saz/konserden sonra hizmete girmiştir (BOA, DH. MKT, 2481/7, H. 17. 1. 1319; İkdam, R. 22 Nisan 1317, S. 2464, s. 2; Babalık, 27 Kasım 1948, S. 7038, s. 1). Ferid Paşa, sergiyi pek çok mahalli mamul ile donatılmış ve oldukça gösterişli bir şekilde açıldığından bahsedip başkent İstanbul'a sergi açılışını müjdelemiştir. Konya'dan sadarete gönderilen telgrafla birlikte sergi hakkında padişah II. Abdülhamit'e de bilgi verilmiştir (Kırmızı 2014: 167 – 168; Muşmal 2007: 246). II. Abdülhamit de Konya halı ve kilim sergisine özel bir önem vermiştir. Bunun yanında İstanbul basını da Anadolu coğrafyasında ilk defa olarak Konya'da açılan sergiye ayrı bir önem vermiş, Ahmet Cevdet Bey'in gazetesi İkdam namına İstanbul'dan Konya'ya Ekrem Bey muhabir olarak gönderilmiştir. İstanbul'dan Konya'ya tren ile gelen Ekrem Bey, Anadolu coğrafyasında ilk defa Konya'da açılan halı ve kilim sergisini gezmiş ve sergi hakkındaki gözlem ve düşüncelerini İkdam Gazetesi'nin 4 – 6 Mayıs 1901 tarihlerinde yayınlanan sayılarında kaleme almıştır (İkdam, R. 22 Nisan 1317, S. 2464, s. 2; Babalık, 27 Kasım 1948, S. 7038, s. 1).

Anadolu coğrafyasında ilk defa olarak Konya'da açılan halı ve kilim sergisi için o dönemde yeni inşa edilen Konya Sanayi Mektebi tahsis edilmiştir (BOA, DH. MTK, 2481/7, H. 17.01.1319; İkdam, R. 22 Nisan 1317, S. 2464, s. 2; Babalık, 27 Kasım 1948, S. 7038, s.1). İnşaat çalışmalarına Ferid Paşa tarafından 1899 yazında başlanan Konya Sanayi Mektebi, çocukların mahallerinde talim, terbiye ve sanat görmeleri için açılmış daha sonraları okula çeşitli bölümler kazandırılmıştır. Sergiye ev sahipliği yapan sanayi mektebi 1901 yılı Eylül ayı itibariyle eğitim – öğretim faaliyetlerine başlamıştır (BOA, MF. MKT, 583/35, H. 21. 06. 1319; Sarıçelik 2009: 212 – 214; Semiz ve Kuş 2002: 103 – 142; Konya Vilayeti Salnamesi, R. 1322: 39 – 40). Konya halı ve kilim sergisi, mayıs ayında yapıldığı için 1901 yılı eğitim – öğretim yılı açılmadan okul inşaatının tamamlandığı anlaşılmaktadır. Sergi açıldıktan sonra okulun 17 salon, oda ve koridorlarında Konya'nın bütün sancak, kaza, nahiye ve köyleriyle Sivas, Kayseri, Kastamonu, Kırşehir gibi mahallerden birçok imalatçının ürettiği/dokuduğu ürünler sergilenmiştir. Sergi sırasında okul salon, oda ve koridorlarında 2. 000³ parçayı

³ Konya halı ve kilim sergisinde sergilenen ürün sayısı hakkında farklı rakamlar bulunmaktadır. Örnek olarak, Babalık Gazetesi'nin 16 Kasım 1948 tarihli ve 7033 sayılı nüshasının 1. sayfasında sergide 4.000 dokuma ürünün teşhir edildiği ifade ediliyor. Babalık Gazetesi her ne

aşkın halı, kilim, seccade, zili ve muhtelif mensucat teşhir edilmiştir. Okulun birinci katında 1'den 7'ye kadar olan salonlarda toplam 775 parça muhtelif cinste mamul ürün sergilenmekteydi. 10 oda, sofa, koridor ve merdivenden ibaret olan ikinci katta ise toplam 845 adet dokunmuş eşya sergilenmişti (İkdam, R. 23 Nisan 1317, S. 2465, s. 1 – 2). Serginin 5 numaralı salonunda ise hemen hepsi Konya'da dokunan metanet ve inceliğiyle ünlü Kavak seccadeleri, Cihanbeyli, Koçhisar taraflarındaki Yörüklerin dokudukları seccade, kilim ve zilliler ile Lâdik, Kırşehir ve Ereğli'de dokunan seccadeler ve Sille'nin büyük taban halıları sergileniyordu (Babalık, 16 Kasım 1948, S. 7033, s. 1). Sille'nin Konya'da önemli bir halıcılık merkezi olduğunu sergide teşhir edilen mamuller de göstermekteydi. Ananyadi Bodosaki Efendi'nin Sille'deki halı tezgâhlarında dokunmuş yedi parça taban halısı sergide dikkat çeken ürünler arasındaydı. 20. yüzyılın başında Sille'nin dokumacılık alanındaki öncülüğü bu alandaki üretim artışından ve çeşitliliğinden anlaşılabilir. Ayrıca Konya Maarif Müdürü Azmi Bey'in Ananyadi Efendi'ye dokuttuğu ve sergiye koyduğu halı, Viyana'da 500 Lira'ya satılan eski bir halıdan kopya edilmiş güzel bir eser olarak sergideki yerini almıştı. Sergide dikkati çeken bir başka nokta ise konar – göçer aşiretlerin dokudukları ürünlerdi. Konya ve çevresindeki konar – göçer aşiretlerin dokudukları ürünlerde çarpıklıklar dikkati çekmekle birlikte kendine özgü motif – desen yapılarını korudukları anlaşılıyordu (Babalık, 16 Kasım 1948, S. 7033, s. 1).

Konar – göçer aşiretlerin ürettikleri dokumaların özelliği, kullanılan kökboya ve yünlerin kalitesinden kaynaklanıyordu. Yörük göçer kadınlar dokudukları halılar için 300 okka yünden ancak 10 okka yün alıyorlardı. Bundan dolayı da dokudukları ürünler gayet ince ve yumuşak oluyordu. Yalvaç'tan gönderilmiş tamamen işleme bir Türkmen zili ile 1. kattaki pencerelere aşılmış Cihanbeyli kilimleri sergilenen önemli eserler arasında bulunuyordu. Konya Sanayi Mektebi'nin 1. katındaki koridor tam bir eski halı pazarını andırır nitelikte halı ve kilimler ile döşeliydi. Sille'nin, Isparta'nın yeni dokuma ürünlerinden tutun da antika halı ve kilimlere kadar geniş bir yelpazede dokuma ürünleri bulunmaktaydı. Konya'da bulunan camilere vakfedilmiş halılar ayrı bir manzara ve kompozisyon teşkil etmekteydi. Şerafeddin Camiinden getirtilip konulan halıdan birinin hiçbir yerde örneği olmadığı gibi başka bir seccade ise Miladi 1773/4 (Hicri 1187) dokunmuş görece eski bir dokuma ürünüydü. Birinci kattaki 6 numaralı salon ise Kayseri menşeli dokuma ürünlerine ayrılmıştı. Konya sergisine Kayseri halı tezgâhları sahiplerinden İpekçioğlu Vasil Efendi katılmıştı. Vasil Efendi Kayseri'de 70 kadar tezgâhın sahibi bir tüccardı. O dönem Kayseri'de yaklaşık 3. 000 tezgâh bulunuyordu. Bu 3. 000 tezgâhtan 1.500'ü ipek seccade üretimine ayrılmıştı. Kayseri'de ipek seccadenin yaygınlaşmasından dolayı Anadolu'nun iki önemli sanayi kenti Bursa ile Kayseri arasında ticari ilişkiler gelişmiş ve Bursa'dan Kayseri'ye önemli miktarlarda ipek sevk edilmeye başlanmıştı. İpekten dokunan halı ve seccadeler hem Avrupa hem Amerika'da önemli sayıda müşteri bulabilmiş ve bu ülkelere ihraç edilmiştir (Babalık, 18 Kasım 1948, S. 7034, s. 1). Sergiye ayrı bir renk katan bir diğer dokuma ise Akşehir halı tezgâhlarında dokunan ve *Halı Gazete* olarak bilinen ve okulun ana kapısının sağ tarafına asılı duran halıydı. Günümüzde Konya Etnografya Müzesi halı bölümünde

kadar 4.000 dokuma parçasının sergilendiğini belirtse de Konya Sanayi Mektebi'nin kapasitesi düşünüldüğünde 2.000 veya 2.000'in biraz üzerinde ürünün okul oda ve salonlarında sergilenmesi söz konusudur.

sergilenen bu halıya dokunmuş gazetenin baş tarafında 21 Nisan 317 ve 15 Muharrem 319 tarihleri ile “Birinci Defa Çıkarılıyor” ibaresi vardı (Kırmızı 2014: 168; Önder 1963: 98 – 99).

Sergide teşhir edilen bu geniş kapsamlı dokuma ürünlerine Konyalı kadınlar da yoğun bir ilgi göstermiş ve sergi mahalline girmek isteyen kadın ve erkekler için ayrı ayrı günler tayin edilmiştir (BOA, BEO, 2055/154079, H. 28. 01. 1321). Haftanın pazartesi ve perşembe günleri kadınlara ayrılan sergiyi duhuliye /giriş ücreti 20 kuruş olmasına rağmen ilk gün yaklaşık 1.000 kişi gezmiştir (Konya Vilayet Salnamesi, H. 1317: 97 – 101; Kırmızı 2014: 168). Serginin açılışı ve sergilenen ürünler hakkında bilgi verdikten sonra sergi talimatnamesinde de belirtildiği üzere sergide dereceye girenlere ödül/mükâfatlarının verilmesi hususuna değinebiliriz.

3.3. Sergide Dereceye Giren Ürünlerin Ödüllendirilmesi

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde de üzerinde durulduğu üzere Konya halı ve kilim sergisine Anadolu'nun birçok yerinden ve Konya ile mülhakatından önemli bir katılım olmuştur. Sergide teşhir edilen ürünlerin incelenmesi ve değerlendirilmesinin sergi komisyonunda görevli dört kişi tarafından yapılması öngörülmüştü. Komisyon, teşhir edilen ürünlerin incelenmesi ve değerlendirilmesi aşamasında gerek duyduğunda uzman kişilere [Ehl-i hibre] müracaat edebilecek ve onlardan görüş alabilecekti. Sergi komisyonu dereceye giren ve ödüllendirilecek ürünler için vilayet idare meclisinin onayını aldıktan sonra mükâfatlandırma işlemlerini yapabilecekti (BOA, BEO, 2055/154079, H. 28. 01. 1321; Muşmal 2007: 246; Önder 1963: 98).⁴ Sergide sergilenip dereceye giren ürünler için iki başlık altında değerlendirilme söz konusu olmuştur. Bunlardan ilkinin halı, kilim, seccade ve döşeme gibi birinci nevi dokuma ürünleri teşkil ederken ikinci tür ürünleri ise görece daha küçük olan terlik, resimlik gibi parçalar oluştuyordu. Sergide teşhir edilen ve dereceye giren birinci tür dokuma ürünleri için sırasıyla dört, üç ve iki bin kuruş, ikinci tür ürünler için ise sırasıyla beş, üç ve iki yüz kuruş mükâfat takdir edilmişti (Konya Vilayet Salnamesi, H. 1317: 99 – 100).⁵

Sergide teşhir edilen ürünler değerlendirilirken Avrupakâri imalat ve dokumadan ziyade şark usul ve şekillerine göre dokunan ürünlerin dikkate alınacağı ve değerlendirmenin bu ölçütlere göre yapılacağı belirtilmiştir. Yerli sanayinin teşvik ve terakki maksadını taşıyan bu sergi amacına uygun olarak şark usul, şekil ve işleme özelliklerine göre dokunan ürünlerin mükâfatlandıracağını belirtmiştir. Sergi sonunda ödüllendirilen kişilere derecelerine göre matbu takdirname ve şahadetnameler

⁴ Önder, 1963: 98'de sergide görevli kişiler arasında zamanın milli eğitim müdürü Hulusi ve ticaret müdürü Cemal Beylerin bulunduğu ve bu sergi komisyonuna bizzat Ferid Paşa'nın başkanlık ettiğini dile getiriyor. Sergi komisyonunda görevli kişiler hakkında herhangi bir bilgi ve kayda rastlayamamakla beraber komisyonun dört kişiden teşekkül edildiği kaydedilmiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi gerektiğinde komisyon uzman kişilerden görüş alabilecekti, ihtimaldir ki Hulusi ve Cemal Beyler de sergi komisyonuna yardımcı olmuşlardır.

⁵ Konya Vilayeti Hicri 1317 (Miladi 1899) tarihli salnamesinde ödüllendirme ile ilgili şu bilgiler kaydedilmiştir: “Sergide teşhir olunacak her nev'i mensucat-ı harîrîye ve kutnîye ve sofîye için iki nev'i mükâfat tayin olunmuştur. Birinci nev'i üç derece olup halı ve kilim ve seccâde ve döşeme gibi büyük parçalara aiddir. Mezkûr üç derece sırasıyla dört ve üç ve iki bin guruşdur. İkinci nev'i kezâ üç derece olup terlik ve resimlik ve sair bu gibi küçük parçalara aiddir. Mezkûr üç derece sırasıyla beş ve üç ve iki yüz guruşdur.”

verilecekti (BOA, BEO, 2055/154079, H. 28. 01. 1321). Sergi talimatnamesi gereği yapılan değerlendirmede birinciliği Sivas halı fabrikası kurucusu Mircan Efendi kazanmış ve kendisine 4.000 kuruş, ikinci olan Sille halı tezgâhları sahibi ve Giustiniani Şirketi'nin acentesi olarak Konya'da görev yapan Arthur D. Keun'a 3. 000 kuruş ve üçüncü olan Ispartalı Bodos Efendi'ye ise 2.000 kuruş mükâfat verilmiştir (Babalık, 25 Kasım 1948, S. 7037, s. 1).⁶ Sergide teşhir edilen ikinci tür ürünlerin değerlendirilmesi sonucu Isparta halı şirketi müdürü Kanik Efendi 300, Ispartalı Vasil Efendi'nin hemşiresi 200 Kuruş mükâfatla ödüllendirilmişlerdir. Sergide halı, kilim, cicim, zili gibi farklı dokuma ürünleri sergileyenler arasından elli üç firma ve kişiye de takdirnameler verilmiştir. Sergi kapanmadan önceki pazar günü sergi salonunda yapılan resmi törenle Sivas, Kayseri, Kastamonu gibi kentlerden gelenler arasında ürünleri takdir edilip, beğenilmiş 60 kadar katılımcıya nişan-ı ali ve diğerlerine de sanayi madalyaları verilmiştir. Sergide hazır bulunanlara nişan ve madalyaları takdim edilirken Konya ve sergide bulunmayanlara ise vilayet makamından özel mektuplar eşliğinde madalyaları gönderilmiştir (Babalık, 25 Kasım 1948, S. 7037, s. 1). Sergiye katılanlara verilen ödüller hakkında bilgi verdikten sonra Anadolu coğrafyasında ilk defa olmak üzere Konya'da açılan halı ve kilim sergisinin etkilerinin ne şekilde olduğu üzerinde durabiliriz.

3.4. Serginin Yansımaları ve Etkisi

Konya halı ve kilim sergisi, hazırlık safhası, sergi açılışı ve düzenlenişi ile sergide dereceye giren ürünlerin değerlendirilmesi açısından 20. yüzyılın başında Anadolu coğrafyasında yapılmış ilk önemli sergi olma vasfına sahiptir. 4 Mayıs 1901 tarihinde Konya Sanayi Mektebi'nde ulema, vilayet erkânı, yabancı devlet konsoloslukları, sanayi mektebi öğrencileri ile kalabalık bir halk kitlesinin katılımı ile açılması sergiye ne kadar değer verildiğini gözler önüne sermektedir. Sergi, Konya ve mülhakatında halıcılığın gelişmesi, yeni halı ve kilim modellerin geliştirilmesi, yerli sanayinin teşvik edilerek dokuma ürünleri noktasında ülke ihtiyaçlarının giderilmesi, ihracata yönelik üretimin teşvik ettirilmesi ve bölgesel ticaretin gelişmesi gibi amaçlara hizmet etmek amacıyla Konya Valisi Mehmed Ferid Paşa tarafından organize edilmiş ve düzenlenmiştir (BOA, DH. MKT, 2481/7, H. 17. 1. 1319; BOA, MF. MKT, 583/35, H. 21. 06. 1319; İkdam, R. 23 Nisan 1317, S. 2465, s. 1 – 2; Babalık, 16 Kasım 1948, S. 7033, s. 1).

Mart 1898 tarihinde Konya'ya vali olarak atanan Ferid Paşa bu tarihten itibaren Konya ve çevresi için önemli icraâtlarda bulunmuştur. Ferid Paşa valiliği döneminde Çayırbağı Suyu Projesi'nin gerçekleştirilmesi, Buğday pazarı inşaatı, Konya Ovası Sulama Projesi keşiflerinin yapılması ve bu çalışmanın konusunu teşkil eden halı üretiminin geliştirilmesi gibi birçok alanda Konya'da iz bırakan eserler vücuda getirmiş ve Konyalıların uzun yıllar kendisini şükranla anmasına vesile olmuştur. Konya halı ve kilim sergisinin de başarılı bir şekilde organize edilip, düzenlenmesi Ferid Paşa'nın çabasının bir sonucudur ve bu itibarla da paşanın önemli bir icraatı olarak tarihteki yerini almıştır diyebiliriz (Kırmızı 2014: 95 vd). Ferid Paşa'nın önemli bir icraatı olan

⁶ Babalık Gazetesi'nin ilgili sayı ve sayfasında ikinciliği kazanan Sille halı tezgâhları sahibi Keun, "İzmir halı tüccarlarından İtalyalı Custinyaniye" olarak ifade edilmiştir; ancak daha önce yukarıda da belirtildiği üzere Keun, Giustiniani Şirketi'nin Konya acentesi olarak görev yapmaktaydı ve Konya'nın tanınan önemli halı tüccarlarından biriydi.

sergi, ilgili dönemde yurt çapında önemli bir ses getirmiştir. Serginin düzenlenmesinden iki yıl sonra -1903 yılında – Diyarbakır, Sivas, Ma'mûretül – Aziz [Elaziğ] gibi Osmanlı kentlerinde açılması düşünülen sergiler için Konya halı ve kilim sergisi talimatnamesi örnek gösterilmiş ve bu sergilerin yapacakları hazırlıkları Konya sergi talimatnamesine göre yapmaları istenmiştir. Konya sergisi, bu konuda kendinden sonraki halı ve kilim sergileri için örnek olmuş ve sergi talimatnamesi de içeriğinin uygunluğu açısından yurt çapında kabul görmüştür (BOA, BEO, 2055/154079, H. 28.01.1321). 20. yüzyılın ilk yıllarında bu denli önemli bir organizasyonun yapılmış olması Konya ve mülhakatında halıcılığın bu coğrafyada tarihsel olarak önemini koruduğunu ve süreklilik arz ettiğini göstermektedir. Ayrıca, sergi talimatnamesi ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde görülecektir ki bu nitelikte bir talimatnamenin hazırlanması için ayrıntılı bir dokuma kültürü bilgisine sahip olunması gerekir. Konya halkının ve Konyalı idarecilerin de dokuma kültürüne sahip ve bu kültüre vakıf oldukları 20. yüzyılın hemen başında yapılan bu önemli sergiyle anlaşılmaktadır (BOA, BEO, 2055/154079, H. 28. 01. 1321; Konya Vilayet Salnamesi H. 1317: 97 – 101; Babalık, 13 Kasım 1948, S. 7032, s. 1).

Sonuç

Konya ve mülhakâtında özellikle 1890'lardan sonra gelişme gösteren ticari halıcılık 1900'lü yıllarda yeni bir ivme kazanmış ve Konya'ya bağlı Sille, Akşehir ve Bermende gibi mahaller önemli birer halı üretim merkezi haline gelmiştir. Konya ve çevresinde 20. yüzyılın başında etkili olan İstanbul merkezli yabancı halı ticaret evleri/şirketleri, özellikle Sille gibi mahallerde kendisine bağlı acenteler tesis ederek ticari halıcılığı canlandırmış ve o dönem için küçük bir yerleşim yeri olan Sille'de sayıları yüzleri bulan dokuma işçilerinin istihdam edilmesini sağlamıştır. Bununla beraber Konya ve çevresindeki halı üretim faaliyetleri 1908 yılından yani II. Meşrutiyet sonrası dönemde yeni bir sürece girmiş ve bu döneme The Oriental Carpet Manufacturers Limited /OCM damgasını vurmuştur. OCM'nin Orta Anadolu'da önemli bir konum elde ettiği bu yıllarda şirket hem eve iş verme sistemi çerçevesinde parça başına iş yaptırarak acenteler tesis etmiş hem de ilgili yıllarda şirketin tezgâh sayısı ve işçi sayısı gözle görülür bir şekilde artış göstermiştir. Bu noktada, 1906 yılında vilayet genelinde 1.200 halı tezgâhı ve yine bu tezgâhlarda üretim faaliyetlerinde bulunan 5.000 dokuma işçisi bulunurken OCM'nin üretimi kontrol etmesiyle beraber 1910'lu yıllarda tezgâh sayısı 4.000'i bulmuş ve bu tezgâhlarda çoğu çocuk işçi ve kadın olmak üzere sayıları 15 – 20.000 arasında değişen dokuma işçisi şirket tarafından istihdam edilmiştir. OCM, 1910'lu yıllarda Akşehir ve Bermende gibi mahallerde halı üretimini kontrol etmekle beraber üretimi Anadolu'nun en küçük yerleşim yerlerine kadar götürebilmeyi başarmıştır. Halı üretiminin yaygınlaştığı Konya ve çevresinde, işçi ücretleri istenilen düzeyde olmadığı gibi dönemin işçi ücretlerinin de çok altında kalmıştır. Dokuma işçileri Anadolu coğrafyasında genel anlamda ucuza çalıştırılmakla beraber Konya ve çevresinde II. Meşrutiyet öncesinde halı dokuma işçilerine 55 düğümüne 1 para verilmekteydi yani işçiler 2.200 düğüm için ancak 1 kuruş kazanabilmekteydiler. 1908 yılından sonra işçilere verilen ücretler işçilerin aleyhine olmak üzere değişmiş ve Isparta gibi halı üretim merkezlerinde işçi ücretleri 65 – 70 düğümüne bir para olarak tenzil edilmiştir. Bu düşük ücret politikası OCM'nin üretim faaliyetlerinde bulunduğu Anadolu'nun birçok yerinde de uygulanmıştır. Konya ve çevresinde işçi ücretleri oldukça düşük düzeylerde iken işçilerin çalışma koşulları ile

yaşam standartları da oldukça kötü bir durum arz etmekteydi. Konya'da halı tezgâhlarında çalışan genç kadınların üretim faaliyetleri esnasında ciddi sorunlar yaşadığı ve iş mekânlarının da insan sağlığı açısından uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar çalışma koşullarının düzeltilmesi gerektiği ifade edilmişse de bunun yapıldığını söylemek güçtür. Çalışma koşullarının yanında üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise halı üretiminin ayrılmaz bir parçası olan çocuk işçi emegidir. Üretiminin sürekliliği yanında ucuz iş gücünü de meydana getiren bu kitlenin yaş aralığı birçok üretim merkezinde 8 – 17 arasında değişmekteydi, bu yaş aralığı da göstermektedir ki sürekli olarak halı üretim faaliyetlerinde bulunan çocuk işçiler bedensel ve fiziksel kapasitelerinin çok üstünde çalıştırılmaktaydılar.

Konya'daki halı üretimi ve çalışma koşullarıyla beraber 4 Mayıs 1901 Cumartesi günü açılan Konya halı ve kilim sergisi de Konya ve çevresinde dokuma kültürünün gelişmişliği ve halı üretimine verilen değeri göstermesi açısından önemlidir. Yerli sanayinin teşvik ve geliştirilmesi amacıyla açılan bu sergi, 20. yüzyılın başında Anadolu coğrafyasında açılan ilk sergi olma özelliğini sahip olmakla beraber kendisinden sonra açılan sergilere örnek teşkil etmiştir. Serginin açılmasında Konya Valisi Mehmed Ferid Paşa'nın önemli ve ciddi katkıları olmuştur. Girişken ve gayretli bir insan olan Ferid Paşa, Konya ve çevresinde eğitim ve bayındırlık alanında önemli eserler vücuda getirmiş ve Konyalıların kendisini uzun yıllar şükranla anmasına vesile olmuştur. Ferid Paşa, ileri görüşlülüğü sayesinde iç ticaretin, dokuma sanayinin gelişmesi ve Osmanlı dokuma ürünlerini Batı/Avrupa hegemonyasına karşı koruma ihtiyacı hissetmiş bu doğrultuda da Konya'ya vali olarak atandıktan kısa bir süre sonra yerli sanayinin teşvik ve terakkisi için Konya'da bir halı ve kilim sergisinin açılmasını İstanbul'dan mütemadiyen talep etmiştir. Ferid Paşa ayrıca, Konya halı ve kilim sergisinde sergilenen dokuma ve diğer ürünlerin fotoğraflanması, modellerinin alınmasını istemiştir ki bu görevi de Konya'nın ünlü fotoğrafçısı Solakyan Karabet Efendi üstlenmiştir. Bu tür icraatlar yerli sanayinin önemli dallarından biri olan halıcılık sanatının gelişmesini sağlama amacı gütmüştür ki serginin açılışı, düzenlenişi, teşhir edilen ürünlerin özellikleri ve sergiye katılım göz önüne alındığında serginin Konya'da önemli bir etki uyandırdığı söylenebilir. Ayrıca sergi talimatnamesi incelendiğinde, o dönemde bu kadar ayrıntılı bir talimatnamenin hazırlanması önemli bir dokuma kültürü ve bilgisini gerektirdiği gerçeğini ortaya çıkarır. Çünkü talimatnamenin her maddesi dikkatle hazırlanmış ve sergi sırasında gerekli görülen bütün uygulamalar ile sergi sonunda yapılması gerekenler ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Yaklaşık olarak kırk gün süren sergi, Konya halkının da dikkatini çekmiş ve kadın ve erkekler için ayrı günler tayin edilmiştir. Bu ölçekte bir serginin 20. yüzyılın hemen başında Konya'da yapılmış olması ve Anadolu'nun farklı bölgelerinden dokuma ürünlerinin Konya'da sergilenmesi Osmanlı imalat sektörünün önemli kollarından biri olan halıcılık ve üretiminin gelişmişliğini ve canlılığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR**Arşivler****I – T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA]**

Bâb-ı Ali Evrak Odası [BEO]: 2055/154079, H. 28.01.1321.

Dâhiliye Mektubi Kalemi [DH. MKT]: 2176/27, H. 28.10. 1316; 2481/7, H. 17. 1. 1319.

Dâhiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi [DH. MUI]: 69/9, H. 22.03.1328.

Dâhiliye Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü [DH. UMVM]: 75/60, H. 04.12.1336.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF. MKT]: 583/35, H. 21. 06. 1319.

Şura-yı Devlet [ŞD]: 1740/5, H. 24.08. 1317.

II – Oxford Üniversitesi St. Antony’s College Middle East Centre Archive

OCM Collection, Kutu: 1, No: 2, The Oriental Carpet Manufacturers Ltd, Ordinary General Meeting of the 27th June 1913.

OCM Collection, Kutu: 3, No:10, Production des Agents &Agences deL’Interieur.

OCM Collection, Kutu: 11, No: 85, Notice.

Memorandum and Articles of Association of the Oriental Carpet Manufacturers Limited.
Memorandum d’Association de la Société The Oriental Carpet Manufacturers Limited.

III – İngiliz Dışişleri Bakanlığı Arşivi [FO]

FO, 195/2300, Barnham’dan Lowther’e, İzmir, 21 Ağustos 1908.

FO, 195/2331, Barnham’dan Lowther’e, İzmir, 27 Nisan 1909.

Sürelî Yayınlar: Gazete, Dergi, Konsolosluk Raporları ve Vilayet Salnameleri**I - Gazeteler**

Ahenk: 22 Kanun-u Sâni 1314, Sayı: 752; 9 Haziran 1323, Sayı: 3324, 29 Haziran 1323, Sayı: 3341;

Babalık:13 Kasım 1948, Sayı: 7032; 16 Kasım 1948, Sayı: 7033; 18 Kasım 1948, Sayı: 7034;25 Kasım 1948, Sayı: 7037; 27 Kasım 1948, Sayı: 7038.

İkdam: R. 22 Nisan 1317, Sayı: 2464; R. 23 Nisan 1317, Sayı: 2465.

İttifak: 1 Şaban 1326, 15 Ağustos 1324, Sayı: 12.

Konya Vilayet Gazetesi: 29 Mart 1326, Sayı: 1963; 8 Nisan 1324, Sayı: 1864.

II – Dergiler

Annuaire Oriental: 1912: C. II.

Levant Trade Review Dergisi: Haziran 1912, C. II, S. 1: s. 90 – 92.

Revue Commerciale du Levant, Bulletin Mensuel de la Chambre de Commerce Française de Constantinople [Revue Commerciale du Levant]: 31 Ağustos 1897, S. 125: s. 52 – 54, 31 Ağustos 1900, S. 161: s. 238 – 239, 31 Mayıs 1907, S. 242: s. 881 – 886.

III – Konsolosluk Raporları

İngiliz Konsolosluk Raporları

Diplomatic and Consular Reports Turkey. Report on the Trade of the Vilayets of Trebizond and Sivas for the Year 1900, 1901.

Diplomatic and Consular Reports Turkey. Report for the Year 1907 on the Trade of Constantinople and District, 1908.

Diplomatic and Consular Reports Turkey. Report for the Year 1909 on the Trade of Smyrna, 1910.

IV. Vilayet Salnameleri

Konya Vilayet Salnameleri: Konya Vilayet Salnamesi, H. 1317; Konya Vilayeti Salnamesi, R. 1322; Konya Vilayet Salnamesi, H. 1332.

Yayımlanmış Kaynaklar: Kitap, Makale, Bildiri ve Tezler

ASLANAPA, Oktay, (1987), *Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı*, İstanbul: Eren Yayıncılık.

ATALAY, Besim, (1967), *Türk halıcılığı ve Uşak Halıları*, Yayın yeri yok: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

AYATA, Sencer, (1987), *Kapitalizm ve Küçük Üreticilik – Türkiye'de Halı Dokumacılığı*, Ankara: Yurt Yayınları.

AYTAÇ, Ahmet, (1999), *Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı*, Konya: Yayınevi yok.

AYTAÇ, Ahmet, (2002), "Selçuklu'dan Günümüze Konya'da Halıcılık ve Konya Etnografya Müzesi'nden Bir Grup Halının Değerlendirilmesi", *İpek Yolu Özel Sayısı Konya Kitabı V*, (Ed. Y.Küçükdağ), Konya: KTO Yayınları, 305 – 314.

AYTAÇ, Ahmet, (2013), *Koyunoğlu Müzesi'nde Bulunan Halı ve Kilimler*, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

DENİZ, Bekir, (2000), *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yayımları*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Exposition Universelle et Internationale de Bruxelles 1910, Catalogue General Officiel dela section Ottomane(1910), Brüksel: Imprimerie Scientifique.

GÖKMEN, Ertan, (2007), *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Demirci Kazası*, İzmir: Demirci Belediyesi Kültür Yayınları.

JEANCARD, Paul, (1919), *L'Anatolie – Smyrne, Sparte, Bourdour, Hiéropolis, Le Dodécanése*.Paris: Librairie Française.

KARPUZ, Haşim, (1998), *Fotoğraflarla Geçmişte Konya*, İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

- KIRMIZI, Abdülhamit, (2008), **Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895 – 1908**, İstanbul: Klasik Yayınları.
- KIRMIZI, Abdülhamit,(2014), **Avlonyalı Ferid Paşa Bir Ömür Devlet**, İstanbul: Klasik Yayınları.
- LİNDAU, Paul, (1985), “1900’lerde İzmir”, (Çeviren: S. Ünlü), **Türk Dünyası Araştırmaları**,S. 38: 148 – 181.
- MUŞMAL, Hüseyin, (2007), “1901 Yılında Konya’da Açılan Halı – Kilim Sergisi ve 1899 Tarihli Sergi Talimatnamesi”,**I. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi Bildirileri** (Ed. A. Aytaç), Konya: S.Ü Selçuklu Araştırmaları Merkezi Başkanlığı Yayınları, 241 – 249.
- ÖGEL, Bahaeddin, (1991), **Türk Kültür Tarihine Giriş III**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖNDER, Mehmet, (1963), “Anadolu’da Açılan İlk Halı – Kilim Sergisi ve Mareşal Hindenburg’a Hediye Edilen Bir Konya Halısı”, **Türk Etnografya Dergisi**,S. 6: 98 – 101.
- PERCY, Earl, (1901), **Highlands of Asiatic Turkey**, Londra: Edward Arnold.
- QUATAERT, Donald, (1999), **Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü**, (Çeviren: T. Güney), İstanbul: İletişim Yayınları.
- SARIÇELİK, Kerim,(2009), **Osmanlı Devri Konya’sında Modern Eğitim ve Öğretim (1869 – 1919)**, Konya: Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- SEMİZ, Yaşar, Kuş, Recai, (2002), “Konya Sanayi Mektebi (1901 – 1960)”, **İpek Yolu Özel Sayısı Konya Kitabı V**, (Ed. Y. Küçükdağ), Konya: KTO Yayınları, 103 – 142.
- YILMAZ, Emrah, (2020), **The Oriental Carpet Manufacturers Limited [Şark Halı Kumpanyası] ve Osmanlı Halıcılığındaki Yeri ve Önemi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

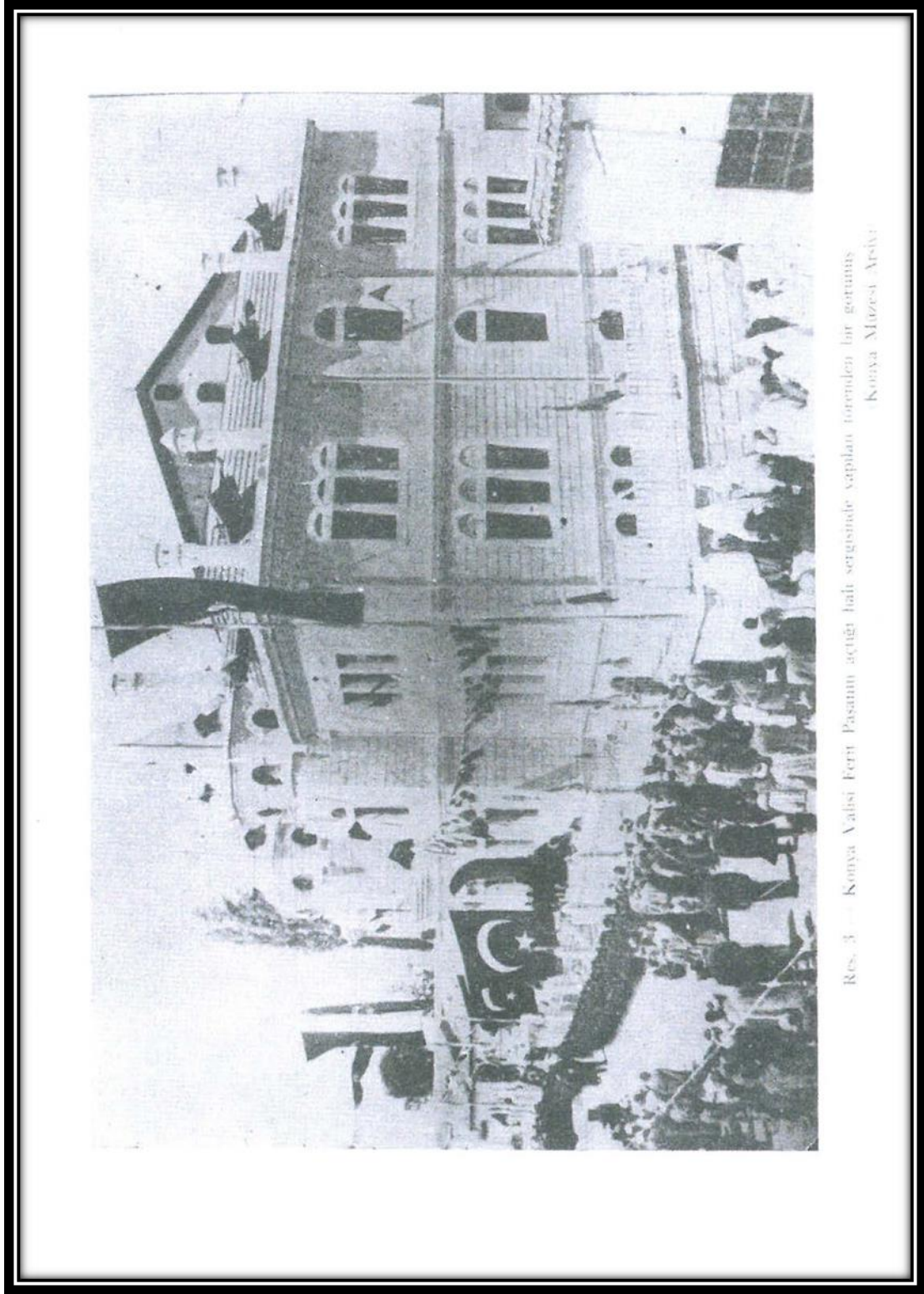
EKLER

Ek 1: Konya Sanayi Mektebi'nin Bir fotođrafı

Kaynak: Karpuz, 1998: 80.

Ek 2: Konya Halı ve Kilim Sergisi'nin Açılış Töreni (4 Mayıs 1901)

Kaynak: Önder, 1963: levha, XLIX.

Ek 4: Konya Halı ve Kilim Sergisi'nde Sergilenen ve Akşehir Tezgâhlarında Dokunan "Halı Gazete"

Kaynak: Önder, 1963: levha, XLVII.

Halı Gazete Üzerine Şunlar İşlenmiştir:

KONYA

21 Nisan 317, Birinci defa çıkarılıyor, 15 Muharrem 319

HAVADİS

Konya Vali-i âlisi devletlû Ferid Paşa hazretleri tarafından tensib ve işar üzerine Konya'da bir halı ve kilim sergisi küşadına müsaade buyrulmuştur ki bugün mezkûr serginin birinci günü olmak ve şimdiye kadar buralarda asar-ı sınıaiyeye dair böyle bir sergi küşad edilmemiş bulunmak cihetiyle umum Konya ahalisi ve ba-husus halı ve kilim sanîleri tarafından zat-ı hazret-i hilafetpenahinin ediye-i sıhhat ve afiyet-i cihan kıymetleri bir kat daha yâd ve tekrar kılınmıştır. Varidatı Mekatib-i İptidaiye masrafına karşılık olmak üzere Akşehir kasabasında geçen sene inşa ve binasına bed olunan

hamamın bu günlerde itmam olunduğu haberi alınmıştır. Mezkûr hamama bin lira sarf olunmuştur. S.S

Ek 5: Halı ve Kilim Sergisi Talimatnamesi

İş bu Serginin suret-i küşadiyla teşhir edilecek mensucatın nev'i ve eşgalini ve bunlardan alınacak ücret-ı teşhiriye ve züvardan istifa edilecek duhuliyenin miktarını ve mensucat-ı ashabına verilecek mükâfat-ı nakdiyenin derecatını mübeyyin talimat ber-vech-i zir salnameye derç olundu.

Birinci Madde: Gelecek üç yüz on altı senesi Nisanının yirmi birinci gününden Mayıs nihayetine kadar devam etmek üzere Konya'da bil-hassa vali-i vilayetin taht-ı nezaretinde olmak üzere bir halı ve kilim sergisi küşâd edilecektir.

İkinci Madde: İş bu sergiye yün ve ipek ve pamuktan veya karışık olarak imal olunan her nev'i halı ve seccade ve kilim ve perde ve cicim ve yasdık ve sandalye yüzü gibi döşemeye müteallik eşya ve terlik ve resimlik ve sair bu gibi halı ve kilime müteallik her nevi mensucat kabul olunacağından teşhir etmek isteyen âmil veya sahibleri sene-i merkûme Nisanının nihayet onuna kadar mahsusan teşkil olunan sergi komisyonuna veya sene-i mezbûre Martı nihayetine kadar mülhakat-ı vilayetde belediye rü'esâsına müraacatla teşhir edeceği eşyayı makbuz-ı resmi mukâbilinde teslim ve malumat-ı muktezayayı ita eyleyeceklerdir. Malumât-ı matlube ber - vech-i âtidir: 1- Teşhir olunacak eşya mümkün ise nerede ve ne vakit ve kimin tarafından imal olunduğu 2 – Teşhir edeceği eşyayı satmak arzu edenler mallarının fi' maktuunu mübeyyin bir varaka-i mahtume ita eylemelidir. 3- Amil ve sahiblerin isimleri teşhir olunan eşyâ üzerine üzerlerine talikan yazılacağından isimlerini teşhir etmek isteyip istemedikleri. 4- Sahib veya amillerin sahih olarak adresleri.

Üçüncü Madde: Teşhir olunacak eşyanın bir arşın murabbaından küçük olan parçalarından ela's seviye yirmişer ve o miktardan büyük olan parçaların beher arşın murabbaından onar ve vuku bulacak satışdan yüzde yüz para ücret-i ve vaziyeye ve teşhiriye olarak ahz olunacak ve serginin devam ettiği müddetçe sergi mahalline dâhil olmak isteyenlerden duhuliyeye namıyla yirmi para alınacaktır.

Dördüncü Madde: Serginin derununda bulunan eşyadan birinin veya bir kaçının fotoğrafını, resmini almak isteyenlere komisyon-ı mahsusanın tensibiyle bir bedel mukabilinde müsaade olunur.

Beşinci Madde: Halı ve seccade ve kilim ve sair bu kabil eşyaya müteallik her nevi resimler, modeller ve fotoğraflar kabul ve teşhir olunur ve bunlardan ücret-i teşhiriye alınmamakla beraber icabında takdirname dâhi verilir.

Altıncı Madde: Teşhir olunacak eşyanın izahat-ı lâzımeyi hâvi matbu defteri sergi mahalliyle sair icab eden yerlerde bir bedel-i mutedil mukabilinde satılacaktır.

Yedinci Madde: Sergi mahalline girmek isteyen kadın ve erkekler için ayrı ayrı günler tayin kılınacaktır.

Sekizinci Madde: Sergi mahalliyle derûnundaki eşyâ devamı müddetçe sigortalı bulunacaktır. Dokuzuncu Madde: Sergide teşhir olunacak her nevi mensucat-ı haririye ve kutniye ve sofiye için iki nev'i mükâfat tayin olunmuştur. Birinci nev'i üç derece olup halı ve kilim ve seccâde ve döşeme gibi büyük parçalara aiddir. Mezkûr üç derece

sırasıyla dört ve üç ve iki bin guruşdur. İkinci nevi keza üç derece olup terlik ve resimlik ve sair bu gibi küçük parçalara aiddir. Mezkûr üç derece sırasıyla beş ve üç ve iki yüz guruşdur.

Onuncu Madde: Mükâfat ahzına kesb-i istihkak edenlerle saireye derece derece matbu ve mahtum takdirnameler ve şehâdetnameler dahi verilecektir.

On Birinci Madde: Mükâfat takdir ve tayininde nesc ve imal ve nakış ve eşgal ve boya ve saire nazar-ı dikkate alınacak ve Avrupakârî imalat ve nesciyatdan ziyade şark usul- i nesc ve şekil ve levnine dikkat ve itina edenler tercih kılınacaktır.

On İkinci Madde: Sergi komisyonu vilayetçe tensib ve tayin kılınacak dört zâtdan mürekkebe olup takdir-i mükâfat için inde'l-lüzûm ehl-i hıbreye dahi müracaatla vereceği kararı meclis-i idare-i vilayete tasdik ettirdikten sonra icra edecektir. Mülhakât-ı belediye rüesas-ı iş bu komisyonun mahallerinde birer memûru nazırıyla bakılacağından mensûcatını teşhir etmek isteyenlerden eşyayı ahz- ü teslimle mukabilinde bir makbuz ita ve eşya-i mezkûreyi vesait-i emine ile ve masrafsızca komisyona irsâl eyleyecektir.

On Üçüncü Madde: Eşyanın ziyânına ve bozulmasına sebebiyet verenler mesûl ve zamin olacaktır.

On dördüncü Madde: Serginin hitâmında mahallerine ve ashâbına iadesi iktizâ eden eşya ile satılanların bedelleri ve nukûd ve evrak-ı mükâfat komisyon ve mülhakâtında bulunan memurların maarifetiyle teslim olunacak ve teslim olduğuna dair alınacak makbûzlar musaddak olarak komisyonca tedkik kılınacaktır.

On Beşinci Madde: Ucûrat-ı teşhiriye eşyanın hıyn-i tesliminde ahz ü eşya ile beraber gönderilecektir.

On Altıncı Madde: Hâric-i vilayetden sergiye eşya göndermek isteyenlerin eşyası dahi kabul olunur.

On Yedinci Madde: Sergi komisyonu iş bu talimatın icrâsına memur olup bu babda vilayet her nevi teshilat-ı irâde ve icra eyler.

On Sekizinci Madde: Komisyonun göstereceği lüzum üzerine meclis-i idare-i vilâyet kararı ile iş bu talimat ahkâmının bazı mevadd-ı tadil veya tağyir olunabilir.

Kaynak: Konya Vilayet Salnamesi, H. 1317: 97 – 101; BOA, BEO, 2055/154079, Tarih: 28.01.1321.